

JOB I PROBLEMI PATNJE

DR. MARIJAN VUGDELIJA, OFM, MAKARSKA

Govoriti o patnji i boli uvijek je riskantno zbog dva razloga: 1) jer samo onaj tko ne trpi ima snage govoriti o patnji i 2) jer jedina stvar koja se može činiti pred patnjom jest tražiti da se njome ovlada i da se eliminira. Stoga je svaki pokušaj doktrinalnog govora o patnji uvijek u opasnosti da bude grešni govor Jobovih prijatelja, ili da se ispuše nad samim sobom u dokazivanju, kao što je to učinio isusovac u Camusovoj *La peste*. Unatoč tome, čovjek je primoran razmišljati o tom općem i sveprisutnom ljudskom problemu. Zapravo, problem patnje i boli odiskonski je i trajni čovjekov problem. Nijedan smrtnik ne može umaknuti patnji, tako da se može reći da je bol vrsta druge ljudske naravi. Ona »je toliko isprepletana sa životom, da se može smatrati njegovom pretpostavkom i njegovim dokazom. Gdje je život tu je i bol. Tamo gdje nema boli nema ni života... Stvari i mrtvaci ne osjećaju boli. Ona je nepobitna antropološka činjenica, sastavni dio ljudske egzistencije.«¹ Patnja prati čovjeka od rođenja do groba. S porođajnim bolima dolazimo na svijet, kroz patnje se probijamo tijekom čitava života, a smrtna borba nam je posljednji pratilac. Čuveni Victor Hugo pjesnički je to ljudsko stanje ovako izrazio: »On entre, on crie: et c'est la vie! On crie, on sort: et c'est la mort!« (Ulazi se, plače se: to je život. Plače se, izlazi se: to je smrt).² Izražavajući tu istu misao, Krleža napisao je: »Život je neizlječiva bolest«³. A Job svoje patničko iskustvo pretače u opću tvrdnju koja glasi: »Čovjek kojega je žena rodila kratka je vijeka i pun nevolja« (Job 14,1).

Kako vidimo, patnja je neizbježna stvarnost, s kojom svi moramo računati. Dok ne budemo razumjeli njezin duboki smisao i dok ne naučimo umijeće kako je pretvoriti u pogonsku snagu našeg rasta i duhovnog sazrijevanja, nećemo postati zreli ljudi. Zbog svega toga, bavljenje problemom patnje i boli trajno je aktualno. U ovim ratnim okolnostima u kojima se nalazi naš narod, ta aktualnost je još povećana. Prolazimo kroz sličnu situaciju u kojoj se nalazio i s kojom se suočavao biblijski Job: razaraju nam se i uništavaju materijalna, kulturna i duhovna dobra; nasilno su ugašeni mnogi nezužni ljudski životi. U tom tjeskobnom ozračju spontano se čovjeku nameće pitanje: Je li moguće tu tragediju našeg naroda pretvoriti u sredstvo uzvišenja i proslavljenja? Može li se vjerovati da ruševine i razvaline naših sela i gradova mogu biti sjeme za umnožena dobra? Je li moguće da naš narod, i nakon tolikih ugašenih mladih života, bude pomlađen i biološki osnažen? Jobov primjer pokazuje da je to moguće i da to treba vjerovati. To

¹ Ž. BEZIĆ, *Je li bol spasonosna?*, u: *CUS* 1 (1985) 43.

² Navedeno prema: ISTI, *Ondje*.

³ Navedeno prema: ISTI, *Ondje*.

je bitan članak vjere sastavljača Jobove knjige. Znakovito je da ta knjiga završava tvrdnjom da su otuđena Jobova dobra bila na koncu »udvostručena«, a djeca umnožena (usp. Job 42,10.13).

Kao razumsko i oduhovljeno biće, čovjek se oduvijek pitao: Otkuda, zašto i čemu patnja? Osjećao je duboku potrebu da pronađe smisao patnje i da je iskoristi u pozitivnom smislu. Nema velike umjetnosti, velike književnosti, velike filozofije koja se nije suočila s problemom patnje i boli. To je oduvijek bila omiljela tema biblijskih pisaca, grčkih tragičara, velikih književnika, pravih filozofa i likovnih umjetnika. Kroz sva se vremena pokušavalo pronaći odgovor na to pitanje, »riješiti« taj problem. Božja mudrost, koja je sadržana u Bibliji, želi nas uvjeriti da patnja može biti spasonosna na naravnom i vrhunaravnom planu. Djeličak te mudrosti nalazi se i u Jobovoj knjizi. Ako u biblijskoj literaturi, kao i u svakoj drugoj, postoje klasici, onda je Jobova knjiga veliki klasik starine o pitanju zla i patnje. Svaki njezin dio želi osvijetliti taj teški ljudski problem. Upravo je cilj ovog opširnog članka da istakne važnija stajališta tog nauka o patnji u Joba.

1. Globalni sadržaj i poruka Jobove knjige

Riječ je o bogatom gospodinu s istoka, Jobu, koji je od bogata i sretna čovjeka, unatoč svojoj čestitosti, pravednosti i pobožnosti, postao bjednik i patnik, ali koji se ni u toj situaciji nikada nije prestao bojati Boga, njemu služiti i imati pouzdanje u njegovu providnost. Sotona drži da u ljudi ne postoji iskrena i nesebična pobožnost, pa ni u Joba; drži da ljudi mogu biti pobožni samo dok im je to u interesu⁴. Dobiva dopuštenje od Boga da Joba stavi na različite kušnje. Unatoč svemu tome, veliki patnik ostao je čvrst u vjeri i u poštivanju božanskih odredaba. To je snažno naglašeno u njegove dvije ključne izjave. Nakon prvih nevolja koje su ga zadesile Job veli: »Go iziđoh iz krila majčina, go ću se onamo i vratiti. Gospodin dao, Gospodin oduzeo! Blagoslovljeno ime Gospodnje!« (Job 1,21). A na poticaj svoje ozlojeđene žene da ostavi neporočnost i prokune Boga zbog svega što mu je poslao, Job odgovara: »Brlbljaš kao luđakinja! Kad od Boga primamo dobro, zar da onda i zlo ne primimo!« (Job 2,10). U epilogu se pripovijeda kako je Bog nagradio Joba za tu njegovu vjernost. Ponovno je dobio zdravlje a dobra su mu još više bila umnožena⁵. Treba ipak upozoriti da autentični biblijski Job ima dva naličja. Nažalost, često se Joba svodilo samo na jednu dimenziju: veličalo se njegovu strpljivost i predanost (usp. Job 1,22). Stavljalo ga se kao uzor vjermičkog predanja u volju Božju, a zanemarivalo se Joba koji se buni, koji protestira i traži razjašnjenje. Čini se da smo iz Jobove knjige zapamtili samo dvije rečenice: »Bog dao, Bog oduzeo« (1,21) i »Kad od Boga primamo dobro, zar da onda i zlo ne primimo!« (2,10).⁶ Međutim, to nije čitava njegova poruka. Očito je da taj lik ima dvostruko naličje. U prozirnim dijelovima Job se pokazuje kao strpljiv i ponizan čovjek, vjernik koji besprigovorno prihvaća volju Božju (Job 1-2).⁷ Naprotiv, u pjesničkim dijelovima (u drami) Job optužuje Boga, buni se, odbija prihvatiti njegovo određenje, protestira, jada se. Ovdje u Joba, kao i inače u SZ-u, jadanje je jezik patnje. Reakcija

⁴ To osvjeđenje jasno je istaknuto u slijedećim Sotoninim riječima: »Zar se Job uzalud Boga boji?... Blagoslovio si djelo njegovih ruku... Ali pruži jednom ruku i dirni mu u dobra: u lice će te prokleti!« (Job 1,9-11).

⁵ Usp. A. GONZALEZ, *Giobbe, il malato*, u: CONCILIIUM 9(1976) 64.

⁶ Na taj nedostatak u tumačenju Jobove knjige s pravom upozorava PH. ROUILLARD, *La figura di Giobbe nell liturgia: indignazione, rassegnazione o silenzio?*, u: CONCILIIUM 9(1983) 30.

⁷ Job 1-2 ima svoju paralelu u Post 22. I na jednom i na drugom mjestu Bog želi staviti na kušnju svog slugu. Kušnja se sastoji u velikoj patnji. Cilj je kušnje da se vidi nastavlja li pogođena osoba vjerovati u Boga i u njegovu riječ. Kušana osoba ostaje vjerna Bogu »U svemu tome Job nije sagriješio svojim usnama« (2,10) i u jednom i u drugom slučaju, a Bog odstranjuje patnje i stradanja.

čovjeka na bol, na patnju, na poniženje i uvredu, stvorila je u njemu vlastiti oblik jezika, koji je našao bogate i mnogostruke formulacije u Jobovoj knjizi i u psalmima jadanja. Jadanje je tako postalo konstitutivni dio molitve, apela Bogu. Ni danas se, stoga, jadanje u kršćanskim crkvama ne bi smjelo odvojiti od molitve. Tamo gdje je bila nepravda, može se i treba podići tužba. Ako netko ima trpjeti, a nije kriv za tu patnju, ima pravo jadata se. Iako Job nije kadar shvatiti Boga i njegove otajstvene putove, on ipak ostaje čvrsto uz Boga. Čak mu ta tjeskoba i patnja pomaže da se približi Bogu i da ga dublje spozna. Na kraju svega što mu se dogodilo, on sa svom iskrenošću ispovijeda: »Po čuvenju tek poznavah te dosad, ali sad te oči moje vidješe« (Job 42,5). Jobov primjer pokazuje da Bog prihvaća i jezik beznada patnika koji sumnja u božansku pravdu, samo ako taj u tom beznadu ostaje i dalje čvrsto uz Boga. Osim toga, taj primjer pokazuje i to da su oba stava naspram Bogu (tj. stav predanosti u njegovu volju i stav jadanja) posve mogući u jednoj te istoj osobi. Job se ne buni protiv patnje kao takve, nego protiv tvrdnje svojih prijatelja koji u toj patnji i u jeziku te patnje vide njega kao bezbožnika i grešnika. Bog se izriječom stavlja na njegovu stranu. Jobovo vlastito iskustvo, a i opće ljudsko iskustvo, protuslovi tvrdnji njegovih prijatelja da dobrima nužno mora ići dobro, a zlima zlo. Takva tvrdnja nema pokriće u stvarnosti, nego je od nje često opovrgnuta (Job 21,29).⁸

Kako vidimo, Joba treba promatrati kao izraz ljudske tjeskobe i vjerničke predanosti i nade istodobno. Ni jedan ni drugi vid se ne smije zapostaviti, ako želimo biti pravedni prema tom liku. Svako reduciranje je deformacija kompletne poruke Jobove knjige. Job je čovjek od krvi i mesa koji traga za tračkom značenja neistraživih putova Božjih, čovjek koji tapka u mrklom mraku, ali u mraku vjere. Veličina je Joba što može »prkositi patnji koja ga satire i hoće da mu iščupa vjeru u skrivenoga Boga«. ⁹ Pošto je u parbi s Bogom bio smrvljen divnim Božjim djelima, on se podlaže: »Sve riječi svoje zato ja poričem i kajem se u prahu i pepelu« (Job 42,6). Od Joba možemo naučiti da vjera u Boga čije putove ne poznajemo vodi u strpljivost i mir. Bog zna i može čak i iz zla izvesti dobro (usp. Post 45,4-8; 50,19-21). Sve nam to pokazuje da i trpljenje može imati smisla! U sljedećim točkama te globalne tvrdnje valja detaljnije razviti i potkrijepiti.

2. Kulturna i religiozna pozadina Joba

Vrijeme u kojemu se Job pojavio bilo je razdoblje krize i novog premišljanja za židovsku zajednicu, razdoblje u kojem je jednom svijetu odzvonilo, a novi se svijet rađao. Srušila se religiozna i društvena struktura koja se smatrala nerazorivom, a preživjeli su trebali naučiti prilagoditi se i naći nove putove u svijetu koji se rađao na ruševinama staroga. Preciznije, »nametnulo se posebno preispitivanje teologije nagrađivanja«. ¹⁰ Naime, u prvoj polovici petog stoljeća prije Krista Job se našao suočen s krizom mudrosne refleksije koja je prijetila da razruši temelje vjere. Nauk predaje o ovozemaljskom nagrađivanju dobrih i zlih pokazao se nesposobnim da protumači patnju nevinih. U takvom ozračju osjećala se hitna potreba nove vizije čovjeka i svijeta. Job se trudi da na tom području dođe do novih, prihvatljivijih rješenja. Dakle, patnja i tjeskoba koje su proizlazile iz nerješivosti tog pitanja, izazivale su u njemu uspravnost i propitivanje. Tome njegovu stavu suprotstavila se »tradirana bolećivost, koju je to novo zasmetalo. Tri prijatelja pružaju Jobu ugotovljene, propisane, nestvarne klišeje, opominju ga na predaju, ali ga ne privoljuju da šuti«. ¹¹

⁸ Opširnije o svemu tome, vidi: C. WESTERMANN, *Il doppio volto di Giobbe*, u: CONCILIUM 9(1983) 33-48.

⁹ H. W. ROBINSON, *The cross in the Old Testament* (S. C. M. Press), London 1960, s. 32.

¹⁰ R. MacKENZIE, *Lo sfondo culturale e religioso del Libro di Giobbe*, u: CONCILIUM 9(1983) 24.

¹¹ E. BLOCH, *Ateizam u kršćanstvu* (Naprijed), Zagreb 1986, s. 114.

Načelo nagrađivanja bilo je biblijski pokušaj tumačenja patnje i boli. U svom povijesnom razvoju prelazi od »kolektivnog« oblika, po kojemu nevini trpe zbog korporativne solidarnosti s grešnim narodom, na »pedagoški«, koji je izražen u Jobovoj knjizi od Elihua; od »zakašnjelog«, po kojem izravnavanje između djela i nagrade može biti odlagano (Job 20; 27,13-23), do eshatološkog, gdje se plaća za djela prima tek u prekogrobnom životu (usp. Mudr). Biblijski pisci, posebno u mudrosnoj literaturi, često se služe tim principom nagrađivanja da protumače božanske akcije u svijetu i u povijesti: Izreke su za to najživlje svjedočanstvo, a Job i Kohelet su najoštrija kritika toga stava. Što kazati o toj teologiji nagrađivanja i o njezinoj primjeni u tumačenju patnje i zla u svijetu. Nema sumnje da u njoj ima nešto trajno vrijednoga. Da je grijeh razorna sila koja se negativno odražava na samog počinitelja i okolinu u kojoj on živi, to je neprijeporna biblijska istina. Osim toga, na taj se način ispravno vrednuje ljudska sloboda i odgovornost. Valja ipak reći da je dogma o nagrađivanju samo načelna izjava: ona želi kazati da je ljudska sloboda u djelovanju odgovorna za mnoge patnje i zla u svijetu. Međutim, zloupotreba slobode je samo jedan od uzroka patnje i boli u svijetu, ali ne i jedini. Ona tumači samo jedan dio stvarnosti patnje i boli. Odatle biva jasno da upotreba načela nagrađivanja u tumačenju patnje i boli može imati samo parcijalnu vrijednost. Apsolutiziranje tog načela osnovna je pogreška Jobovih prijatelja. Zapravo, povezivanje između patnje i osobnog grijeha nije mehaničko. Zbog toga vez između te dvije stvarnosti nije nikada razlučiv u konkretnom slučaju; on ostaje bitno neodgonetljiv.¹² Dosljedno tome, svako religiozno promatranje koje bi se izjasnilo o primjeni načela nagrađivanja kao konkretnoga zakona ne bi bilo više autentična teologija, nego bi se preobrazilo u idol.

U nazočnosti Jobovih prijatelja krije se upozorenje i poruka za vjernike svih vremena. Njihove su riječi okvalificirane kao neistinite, neosnovane (Job 42,7-8). Pa ipak, argumentacije prijatelja su biblijski obojene, imaju svoje paralele u SZ-u. Dva su razloga njihove osude. Prvo, apliciraju svoju osobnu i službenu teologiju kao da je sama Božja riječ koja tumači konkretan slučaj Joba. Ti se teolozi osjećaju kao Jahvini kolege, »shvaćaju« ga, interpeliraju ga direktno umjesto da se osjećaju shvaćeni i interpelirani od njega. I drugo, oni svojim stavom dokidaju povijest koja je križište nepredvidive Božje slobode i slobode čovjeka, i na njihovo mjesto stavljaju krute sheme teoloških mehanizama (zakon nagrađivanja). Na taj način izbacuju iz povijesti sve ono što je slobodno i nepredvidivo, tj. sve ono što je autentično božansko i ljudsko. O takvoj vrsti ljudi Andrić piše: »Vi, koji mislite da ste uzeli u zakup istinu ne dolazite mi na oči, jer vas ne mogu vidjeti... Na sve što nije već sadržano u vama vi odgovarate otrovnom pljuvačkom; ko vas se takne dugo vas se sjeća!«¹³

Čak je i Job početno bio inficiran logikom koju zastupaju njegovi prijatelji. Naime, on za sebe tvrdi da je nevin i da mu se, stoga, Bog ne može očitovati doli na putu dobra i radosti. Nije prihvaćao da Bog može imati drukčiju logiku od ljudske, da je kadar smjestiti bol u cjelokupan luk povijesti spasenja. Međutim, za razliku od svojih prijatelja, on ostaje otvoren novim uvidima. Priznaje da tradicionalno teološko načelo o nagrađivanju ne može riješiti njegov konkretan slučaj i stoga traga za novim rješenjima. Job izranja kao osoba autentične vjere upravo jer nastavlja sve do kraja diskutirati s Bogom. Formalizam koji priječi časno suočenje s

¹² Usp. K. KOCH, *Gibt es ein Vergeltungsdogma in A. T.?*, u: ZThK 52(1955) 1–42; E-PAX, *Studien zum Vergeltungsproblem der Psalmen*, u: Stud. Francisc. Liber Annus 11(1960/61) 56–112; R. LAPOINTE, *Foi et verifiabilité dans le langage sapientiel de retribution*, u: Bib 51(1970) 349–368; P. P. ZERAFÀ, *Retribution in the O. T.*, u: Angelicum 50(1973) 464–494; H. D. MULLER, *Hiob und seine Freunde*, Zürich 1970; G. Ravasi, *Giobbe* (Borla), Citta di Castello 1979, s. 96.

¹³ IVO ANDRIĆ, *Ex ponto. Nemiri* (Svjetlost), Sarajevo 1975, s. 65–66.

Bogom ne tvori dio biblijske vjere.¹⁴ Odbacujući pristup svojih prijatelja, Job otkriva u patnji novu i misterioznu postaju svoje povijesti spasenja, nov misteriozan oblik Božje nazočnosti čovjeku koji je uvijek ljubljen. Kroz patničke događaje dolazi do uvida da je Bog beskonačno moćan i da su njegova mudrost i njegova pravednost za čovjeka nepronijeljive, ali nesumnjive. Preko svojih intervenata Bog želi objaviti »da on ima plan iako ga čovjek ne poznaje... Putovi Božji su otajstveni: od čovjeka se traži duboko povjerenje, nada i klanjanje.«¹⁵ S tom novom spoznajom Job izlazi iz shema automatizma nagrađivanja i ne tumači više patnju kao znak kaprica ili zloće Božje i stoga ne odbija Boga u svojoj nevolji. Nakon svega, veliki patnik obraća se u velikog vjernika. Zaključuje proces i svoje istraživanje: sad je susreo uistinu Boga i može reagirati samo činom vjere, ispoviješću koja stavlja Boga na njegovo pravo mjesto, oslobađajući ga od ljudskih shema. Djelo otkriva tako svoj osnovni cilj: otkriće prave stvarnosti Boga, spoznaje koja se temelji na vlastitom iskustvu /»mojim očima« a ne »po onom što sam čuo« (42,5). Jobova knjiga je, dakle, u prvom redu poziv da razrušimo lažnu sliku Boga koja je učinjena po našoj mjeri i da snagom te obnovljene vjere ublažimo ono što za razum ostaje misterij, a ne rješenje otajstva boli. Bol i dalje ostaje enigma. Međutim, u tom novom svjetlu vjere razrješuje se njezina kontradiktornost. Nakon susreta s Bogom (Job 42,1-6) Jobu biva jasno da za Božju moć nema ograničenja. Mada neke stvari izgledaju apsurdne i nemoguće za čovjeka, za Boga su spojive i moguće, jer Bogu ništa nije nemoguće. Stoga, htjeti shvatiti Boga sredstvima ljudske mudrosti i logike nije samo pogreška, nego onaj iskonski grijeh koji stavlja čovjeka u kontrast s Bogom.¹⁶ Čovjek ne posjeduje takav teološki ključ koji se ne bi slomio u vratima koja dovode do pravoga Boga. Jobov primjer pokazuje da put boli, koji dostiže najdublju točku u odricanju Joba da dokazuje svoju vrijednost pred Bogom, može postati tajni božanski put do spasenja. Tu drama stiže do vrhunca: najdublja točka ljudske boli najviša je točka božanske milosti. Kraj Jobovih putova početak je putova Božjih. To je čudo božanskog otajstva ljudske boli i Božje milosti.¹⁷

Za razliku od svojih indoktriniranih prijatelja, Job nema gotovih rješenja. On je čovjek koji ispituje, krči nove putove, traga za novim uvidima, želi shvatiti novu stvarnost. Buni se protiv »mudrosti« onih koji žele zatvoriti otajstvo života u formule slične receptima. Njegovo jadanje i molitva postaju optužba, ali ne i psovka. Job ne nalazi lagano utočište u ateizmu. On se ne može odvojiti od svojega Boga, čak i kad izgleda da je on okrutni neprijatelj. I onda kad se čini da Bog šuti i da je odsutan, Job se s njime hrve. Upravo ta patnja odgaja i pročišćuje njegovo srce. Nakon što se na osoban način susreo s Bogom /»Sad te moje oči vidješe« (42,5)/, sve se mijenja. Njegova brojna pitanja ostaju i dalje bez odgovora, ali to više nije važno. Osobno iskustvo Boga vrijedi više od tisuća razgovora. Bog izriječkom izjavljuje da mu se više svidio Jobov stav nego stav njegovih prijatelja. On je govorio ispravnije od njih (42,7). Zapravo, bolje je iskreno traženje, iskrvareno do kraja, nego učmalost površne pobožnosti, sigurne u se. Bog

¹⁴ Usp. R. E. MURPHY, *Giobbe, Salmi* (Queriniiana), Brescia 1979, s. 96.

¹⁵ F. FESTORAZZI, *Riflessione sapienziale*, u: *Dizionario Teologico Interdisciplinare* III, Torino 1977, s. 91-92. Usp. P. PIO FEDRIZZI, *Giobbe* (Marietti), Roma 1972, s. 283.

¹⁶ Na taj način Job priznaje granice čovjeka i slobodu Božju. Po svom podrijetlu čovjek je ograničeno biće. Čovjek se rada u svijetu i nije stoga suvremenik sa Stvoriteljem svijeta. Osim toga, čovjek je ograničen u svojoj moći i spoznaji. Neistodobnost nastanka i nemoć da se utječe na stvari nosi sa sobom ograničenje u znanju (usp. Job 38,4.4.21; 39,1-2). Job ne raspolaže s *bina*, tj. s inteligentnom spoznajom koja proniče i razlučuje stvari (usp. 38,4; 39,26). Dakle, čovjek nije »kao Bog«. Držati se ravnim Bogu je isprazni i neutemeljeni *titanizam* (ybris). Pročišćen patnjom, Job odbija tu odiskonsku čovjekovu napast (40,4-5).

¹⁷ Usp. A. WEISER, *Giobbe* (Paideia), Brescia 1975, s. 399.

želi ljudi kao Job, koji ga traže svim snagama svojega bića i u punoj iskrenosti, makar usred tmina teškog i enigmatičnog života, gotovo apsurdnoga. Samo onaj tko se bori s božanskim otajstvom koje ga okružuje odasvud, naći će na kraju dar svjetla.¹⁸ Dakle, epilog (42,7-9) želi opravdati i nagraditi svako patničko i autentično istraživanje, obezvređujući »pobožne banalnosti, sistem izgrađen na krut način, pretpostavljene istine bez ljubavi«. ¹⁹ U Božjim riječima: »Niste rekli o meni ispravne stvari kao moj sluga Job« (r. 7), nalazi se, u isto vrijeme, pohvala autentičnom i dubokom traženju Boga i Božja ironija u vezi s neodgovornim konzervativnim teološkim stavom.²⁰ Taj Božji pravorijek je za Joba sjajna osveta protiv pobožnih hipokrizija. Prividna vjera Jobovih prijatelja je zapravo ateizam i idolatrija. Njihova teodiceja je traktat ateizma. Naprotiv, Job je model pravog vjernika koji prolazi mučno, strpljivo i na autentičan način put vjere, koji često vodi kroz tamne tunele. Sasvim je jasno da Bog svojom izjavom ne »kanonizira« samo konačnu ispovijest Jobove vjere, nego čitav put traženja Boga koji je on prošao.

Nadahnuće koje pokreće Joba, i Stari i Novi zavjet općenito, nije razumljivo izvan kategorije nade i pobune. Biblija govori o slobodi, o slobodi koja ljude izvodi iz zemlje Egipta, ali i iz svih mitskih predodžbi koje prikivaju ljude uz petrificiranu povijest, koja bi bila potpuno odlučena prije njih. Sloboda je izlazak i naznačuje čovjeku obzor koji još nije određen, eshaton, kao njegovo vlastito mjesto. Biblijski Job je shvatio svoje »vlastito djelo kao trajni dijalog između predaje i novih problema povijesnog življenja«. ²¹ Dakle, jedna od trajnih poruka Jobove knjige jest i to da predaja mora uvijek iznova biti preispitivana u svjetlu nove stvarnosti, novih povijesnih mijena. Čitavo njegovo djelo tvori rječito svjedočanstvo o trošnosti pojmova o vjeri i o Bogu koje nam je predala prošlost, i pokazuje aktualnost novih teoloških uvida koji se uvode. U živom Bogu Job je pronašao Saveznika koji ga brani od agresivne ukočenosti klasične slike o Bogu.²² Kao i u svim drugim područjima ljudske djelatnosti, i na području teologije postoji rast, razvoj, povijest. Teret stare i časne predaje ne oslobađa od dužnosti autokritike i od one da se ispituje i reflektira nad sobom samim i nad poviješću.

3. Problem patnje nevinoga

Tema je stara koliko i brežuljci koji nas okružuju, suvremena kao naše svemirsko doba. Možemo je uobličiti na slijedeći način: Ako je Bog pravedan i dobar, zašto dopušta da nevinu ljude pate? Zašto postoje nedužne žrtve rata i terorizma? Zašto nedužna djecu umiru od neizlječivih bolesti? Gdje je Bog u svemu tome? Ispod svih tih pitanja krije se skandal zla i patnje nevinoga, koje Bog dopušta. »U upitnosti nad smislom pravednikova križa ni dobra se srca ne snalaze«. ²³ Uspjeh zlikovca i nesreća pravednika oduvijek su bili skandal za ljudsko razmišljanje. Nadugo i naširoko o tome se raspravlja u 73. psalmu. Tu se suprotstavlja sudbina bezbožnika kojemu sve polazi za rukom, koji je sretan, zadovoljen i »uvijek miran« (r. 12), sudbini pravednika čiji je život ispunjen bijedom i mukom (r. 14). Suočen s takvim činjenicama i ozlojeđen apsurdnom šutnjom Boga u tim trenucima, pravednik se spontano pita: »Jesam li

¹⁸ Usp. A. BONORA, *Il contestatore di Dio. Giobbe* (Marietti), Torino 1978, s. 24 sl.

¹⁹ L. ALONSO SCHOEKEL, /Navedeno prema G. RAVASI, *Giobbe* (Marietti), Torino 1978, s. 825/.

²⁰ Usp. J. G. WILLIAMS, »You have not spoken truth of me«. *Mystery and irony in Job*, u: ZAW 83 (1971) 231–255.

²¹ J. LEVEQUE, *Tradizione e tradimento nei discorsi degli amici*, u: CONCILIIUM 9 (1983) 74.

²² Usp. D. KINET, *L'ambiguità delle concezioni di Dio e di Satana nel Libro di Giobbe*, u: CONCILIIUM 9(1983) 72.

²³ B. ŠKUNCA, *Blagoslovljeni Isusov križ* (KS), Zagreb 1991, s. 21. Prorok Jeremija se pita: »Zašto je put zlikovca uspješan? Zašto podmuklice uživaju mir?« Jr 12,1.

dakle samo ja uzalud čuvao srce čisto?» (r. 13). Nevinost, dakle, nije štit koji nas štiti od nesreća i neuspjeha; naprotiv, to je put boli i progonstva (r. 14). Zbog toga se u duši pravednika-patnika spontano rađa želja da ostavi sterilnu krepost i da prihvati privlačniji grijeh. To je odiskonska napast da se ne bude više osamljeni pravednik nego da se usvoji logika svijeta, da se poistovjeti s tekucim mišljenjem (r. 15).²⁴ Skandaloznost patnje nevinoga posebno je dolazila do izražaja u duhovnom ozračju u kojemu se tvrdilo da je svaka patnja nužno posljedica grijeha i krivnje. Job se usudio suočiti s tim problemom, podići to pitanje i otada ono više neće utihniti.

Biblijski Job postaje prototip pravednika koji je podvrgnut patnji. Posvema neporočan čovjek, a pogađaju ga teške obiteljske i osobne nesreće. Po ondašnjoj 'pravovjernoj' teologiji, koju zastupaju trojica njegovih prijatelja, blagostanje je Božja nagrada za dobar život, a nesreća je Božja kazna za grijeh. Općenito govoreći, to i stoji. Da između grijeha i zla (patnje) postoji tijesna veza, i da grijeh ne ostaje nekažnjen, to je više nego postojana misao u Bibliji. Međutim, greška je Jobovih prijatelja u tome što su općenitu istinu sveli na kruto i nepromjenjivo pravilo, pravilo bez ijedne iznimke. Po njihovu mišljenju, ako Job pati, znači da je zao čovjek. Job, međutim, osjeća da to ne stoji, da to nije točno. Stoga ne može prihvatiti tumačenje svojih prijatelja o odnosu patnje i grijeha. Ono što on osporava jest vid apsolutnosti tog odnosa.²⁵ Općeljudsko iskustvo, pa i Jobovo, ne stoji na strani Jobovih prijatelja, tj. ne potvrđuje njihovu tezu o apsolutnoj međuovisnosti grijeha i patnje. Nije istina da sve zlikovce već ovdje i sada neizostavno stiže kazna. Naprotiv, oni često prosperiraju u društvu, uživaju blagostanje, dok su pravednici progonjeni i trpe često krive osude. Nepobitna je istina da ima bezakonika koji žive lagodno i dugovjeko. Zbog svega toga za Joba je tumačenje njegovih prijatelja neprihvatljivo i neodrživo. Polazeći od svojeg vlastitog iskustva i uvida, on drži neutemeljenom jednadžbu: »Sudbina jednaka ponašanju«; usvojiti tu tvrdnju za njega bi značilo nijekati samoga sebe i ne dostići onoga Boga kojega traži, za kojim teži. U konačnici, Jobov problem se svodi na ovo: kako moći izdržati u patnjama, ako patnja pretpostavlja da on nije pravednik i to ga udaljuje od Boga? Kako živjeti bez Boga, kad je Bog nuždan da život bude život?²⁶

Tražeci rješenje za tu problematiku, Job i njegovi prijatelji bili su u puno nepovoljnijem položaju od nas kršćana. Tada još nije bilo čvrste sigurnosti u buduću život. Za njih je smrt bila kraj. Prema tome, pravda se morala očitovati i zadovoljiti još za ovoga života. Inače bi Bog bio nepravedan. Stoga je, suočen s problemom patnje nevinoga, Job morao tražiti nova rješenja koja mu dotadašnja teologija nije nudila. Tjeskoba koja je proizlazila iz suočenja s tim problemom pretvorit će se u pogonsku snagu koja će ga vinuti u nove proboje, otkriti nova obzorja, omogućiti nove uvide; osposobit će ga da napravi nove pomake u rješavanju patnje i zla. Na osnovi božanske svemogućnosti, pokušava pronaći dublju i prihvatljiviju razrješivost zla (patnje) u dobro i to na obzorima vjere u prekogrobni život. Kad su se oči njegove duboko otvorile toj novoj stvarnosti, Job kliče: »Ja znam dobro: moj Izbavitelj živi i posljednji će on nad zemljom ustati. A kad se probudim, k sebi će me dići: iz svoje ću puti tad vidjeti Boga. Njega ja ću kao svojega gledati, u očima mojim neće biti stranac...« (Job 19,25-27). U tim recima nalazimo proplamsaj sigurnosti totalne nade, koja sve obasjava raskošnim svjetlom. Na toj točki Job govori o odlučnom osloništu njegove sigurnosti: »Živ je onaj koji me brani«. Dakle, nada se temelji posvema i isključivo na Bogu živome. Job je svjestan da se nalazi u ruci Božjoj i u trenutku smrti i povjerava mu brigu da obnovi čast njegove vjere koju su stavili u sumnju

²⁴ Usp. G. RAVASI, *Giobbe*, s. 817 sl.

²⁵ Usp. A. MATTIOLI, *Le ultime ragioni dell'esistenza del male...*, s. 174.

²⁶ Usp. A. GONZALEZ, *Giobbe, il malato*, s. 67-68.

njegovi prijatelji, jer taj Bog je sada jedini njegov »bližnji«. Znajući to, njegova se duša može uzdići odvažna iznad svih nesigurnosti, jer je njezina kauza u ruci Božjoj, koja je najbolja i najsigurnija. Zapravo, Bog »je živ« i on nije ograničen smrću u njegovoj moći. U usporedbi sa sigurnošću koja je izražena prije (Job 16,19), tj. da Bog postoji na nebu kao njegov svjedok, ta potonja izjava ide jedan korak naprijed, ako za nj Bog ne samo postoji, nego je prisutan kao »živući« koji će ući u akciju, koji će raditi za nj i pokazati mu se. Tu se za Joba događa odlučan susret s Bogom. Teofanija je posljednji čin Jobove drame: onaj čin u kojemu se događa odluka. Tu pripovijest dostiže svoj vrhunac i svoju svrhu. Taj osobni susret s Bogom ima vrijednost koja nadilazi smrt. Pošto je potpuno povjerio svoju osobu u ruke Božje, s povjerenjem ostavlja njemu način da izvede svoju odluku. Ograničava se da naznači vrijeme, govoreći da će se susret dogoditi s onu stranu smrti. Njegovo izranjeno tijelo ne dopušta mu nadu u ozdravljenje, i stoga mu ostavlja samo u prevladavanju smrti onu posljednju mogućnost koju ostvaruje u vjeri. Moći gledati Boga – za nj je uzvišeno blaženstvo koje rasvjetljuje svu tamu zemlje nebeskim svjetlom. Job sada vjeruje, u najdubljem smislu, da je Bog njegov prijatelj, i preobrazuje tako u stvarnost – iako samo iza smrti – blaženstvo svojega zajedništva s njima kao osobno opravdanje. Čeznuće da se konačno nađe pred Bogom i da se osvjedoči o svojoj vjernosti, jedini je osjećaj koji ga još ispunja. Muke boli i problemi koji su ga mučili bivaju apsorbirani od te čežnje zajedništva s Bogom živim, za koju ni misao smrti nije nikakva zapreka, jer upravo ona otvara put ispunjenju.²⁷ Uspostaviti ponovno zajedništvo s Bogom znači, dakle, povratak u savršenu sigurnost i zaštitu koja nadilazi svaku škodljivu silu!

Tri navedena retka (Job 19,25-27) tvore jednu od osnovnih sekcija Jobove knjige, ali i jednu od najspornijih u tumačenju.²⁸ U povijesti egzegeze postoje dva stava u tumačenju tih redaka. Prvi čita u tekstu svečanu potvrdu vjere u uskrsnuće i posvjedočen je, posebno u latinskoj patrističkoj školi, od Klementa Rimskog do Augustina. Ali djelomično ga nalazimo i u Ćirila Jeruzalemskog i u Origena.²⁹ Najvažnije svjedočanstvo za takvo tumačenje je *Vulgata* sv. Jeronima, čiji je prijevod bio normativan i za uporabu Jobove perikope u mrtvačkoj liturgiji. Ona glasi: »Znam da Otkupitelj moj živi i da ću se ponovno zaodjenuti svojom kožom i u tijelu svojem vidjet ću Boga svoga.«³⁰ Zanimljivo je da je i Luther, kao i sva katolička i protestantska liturgija i himnografija, nastavio slijediti to tumačenje. I hebrejska duhovnost je očuvala tu perspektivu. M. Buber u jednom kontekstu o uskrsnuću napisao je: »(Hebrejsko otkupljenje) samo može reći kao Job: Ja znam da otkupitelj moj živi.«³¹ S druge strane, drugo tumačenje negira bilo kakav priziv na uskrsnuće. Predvodnik te linije je Krizostom, koji je vezan više na Antiohijsku školu.³² Po tom tumačenju, Job ovdje iznenada osjeća veću sigurnost: on zna da njegov branitelj postoji (r. 25a). On zna da će njegov branitelj ući u akciju, makar su ga svi dosada osudili: *posljednji*, dići će se na zemlji (r. 25b).³³ Osjeća se sigurnim da će on, makar i u trenutku smrti, vidjeti taj obrambeni Božji govor u svoju korist: »Čak i s ovom kožom u

²⁷ Usp. A. WEISER, *Giobbe*, s. 231.

²⁸ Usp. P. PIO FEDRIZZI, *Giobbe*, s. 158.

²⁹ ORIGEN, *Kom. na Mt 22,23 sl.*

³⁰ *PL 22, 565; 23, 398: »Scio enim quia redemptor meus vivit et in novissimo die surrecturus sum et rursus circumdabor pelle mea et in carne mea videbo Deum meum.«*

³¹ M. BUBER, *Sette discorsi sull' Ebraismo*, Assisi-Roma 1976, s. 24.

³² Ad Olymp. ep. 2, 8; PG 52, 565; *In Mt. Hom.* 33,6.

³³ »Eshatološka« interpretacija, koja shvaća »posljednji« za »posljednji dan« (Npr. *Vulgata*: in novissimo die), nema potpore u hebrejskom tekstu. Jednostavno znači: sam Bog će se pojaviti »na kraju«, posljednji (Tako: A. WEISER, *Giobbe*, s. 228).

raspadanju, čak i bez svoga tijela, ja ću vidjeti Boga« (r. 26; usp. r. 20). Upravo ta sigurnost je potvrđena i u riječima: »Ja, ja ću ga vidjeti i moje će ga oči motriti ne kao stranac« (r. 27). To drugo tumačenje čuva izvorni tekst i posebno vodi računa o juridičkoj literarnoj vrsti unutar koje se nalazi naša strofa. Job je uvjeren da će Bog na kraju ustati i opravdati ga pred svima. Job, sveden na kost i kožu, čut će tada oslobađajuću Božju riječ. Ta nada anticipira konačan i odlučni susret između Boga i patnika.³⁴ Kad ga Job vidi, sve ono što je pretrpio zadobit će smisao jer će na kraju svoje kušnje pronaći istog onoga kojemu je služio u danima radosti. Po svojoj prilici, ovo drugo tumačenje je pravo povijesno tumačenje koje odgovara izvornom tekstu. Međutim, mi dobro znamo da pojedini ulomci Staroga zavjeta mogu poprimiti dublje i potpunije značenje i smisao. Stoga i prvo tumačenje ima svoje potpuno opravdanje. To je razlog zašto u našem tumačenju kombiniramo i jedno i drugo tumačenje.

Iz središnjeg ulomka Jobove knjige, i u jednom i u drugom tumačenju, jasno proizlazi da se samo snagom vjere u patnju može ostati uspravan. Tu biva jasno da bol nije nemoćno i rezignirano prihvaćanje neizbježnoga, tj. pasivni stav. Baš obratno, to je najviša aktivnost koja se sastoji u prihvaćanju patnje i smrti, da bi ostao vjeran onom Bogu koji je u njemu na djelu. U takvoj situaciji čovjek spontano traži u Bogu onoga koji će ga braniti i pružiti mu najsnažnije uporište u brodolomu. Tako se bijeg od Boga (izražen u protestima i mrmljanju) pretvara u hod prema Bogu. Upravo kad se Job našao u bezizlaznoj situaciji, otvoriše mu se najprozračniji obzori. U tome se još jednom očituje posebna dijalektika drame boli: upravo iz te mučne dubine nemoći rađa se vjera koja nas diže do vrtoglavih visina najodvažnijeg leta: »Ja to znam: živ je onaj koji me brani« (Job 19,25). Ovdje Jobov pogled ide preko smrti. Nije važno da on umre u poniznosti i sramoti, jer postoji Jedan koji živi, koji će se podići kao osvjetnik nad njegovim grobom i vratit će mu njegovu čast. Posljednja riječ bit će Božja, ne prijatelja ili suda svijeta. Tako će se ostvariti ono za čim je Job čeznuo i što je priželjkivao: vidjet će Boga u osobnom susretu, i to će biti njegovo spasenje. Ali taj posljednji čin teofanije iznad smrti okružen je otajstvom Božjim. Sigurnost vjere nije siguran posjed, nego se uvijek iznova treba stjecati u novim borbama, i to stupanj po stupanj, kako se situacija razvija.³⁵

Svakim svojim djelićem, Jobova knjiga želi kazati da samo prihvaćanjem Boga patnja, posebno patnja nevinoga, može biti osmišljena. Jedino u svjetlu vjere u Boga, čovjekov život i svijet može imati smisao. Tek kad je stigao do svojih ljudskih granica, kroz mrak kušnje i razrušene nade, vjernik otkriva da ono što je zvao šutnjom Boga ne bijaše često doli njegova vlastita gluhoća. Jer, Bog ne prestaje ljubiti i djelovati, i sve ono što on čini jest riječ za čovjeka. Upravo u najtežim patnjama Božji govor je najsnažniji. Vjernik je pozvan da u tim trenucima dopusti Bogu da ga odgaja u toj kušnji, da ga pročišćuje i potakne na pravo obraćenje. To ne smije biti prigoda malaksanja duhom, nego test provođenja volje Božje. U tom se smislu Jobova knjiga može čitati kao put vjere koja ustraje u kušnji.³⁶ Job je vjernik koji trpi i traži, ima vjeru ali se bori s karikaturama Boga; on ostaje vjernik i onda kad izgleda da se Bog skriva, da šuti. Jer, u ono je vrijeme nedostajala perspektiva onostranosti, Job je bio u puno težem položaju od nekog kršćanina. Kršćanin se nada polazeći od onoga što se dogodilo u Kristu, s kojim su se otvorila nebesa i uskrsnuće se već zbililo. Jobov san nalazi čudesno i izvanredno ispunjenje u Kristu. Kako vidimo, Jobova je knjiga vodič za razmišljanje o velikim problemima koje svaki

³⁴ Usp. L. KRINETZKI, *Ich weiss, mein Anwalt lebt. Die Botschaft des Buches Job*, u: *Bibel und Kirche* 20 (1965) 8-12.

³⁵ Usp. A. WEISER, *Giobbe*, s. 31.

³⁶ Tako: A. BONORA, *Il contestatore di Dio, Giobbe* (Marietti), Torino 1978, s. 85.

vjernik susreće na svom putu: to su otajstvo zla i patnje, otkrivanje pravoga lica Boga i osobni susret s njime, odnos između ljudske nevinosti i božanske pravde, poteškoće dijaloga s onima koji trpe, posljednji smisao života i svijeta. I mi kršćani ne možemo umaći tim strašnim problemima. Radikalna alternativa, pred koju nas stavlja ta biblijska knjiga, uvijek je aktualna: ili je sve apsurdno (uključujući i bol nevinoga koji trpi) ili sve ima smisao snagom otajstva Boga (uključujući i pravednika koji trpi). Za Jobovu knjigu sve ima smisao! Ali smisao svega je neshvatljivo otajstvo Boga. Umrli i uskrsl Krist je točka gdje se križa otajstvo Boga i ljudske povijesti, gdje sve biva utkano u mudri i dobri plan neistražive Ljubavi.

Uz pomoć vjere u Boga i nade u prekogrobni život, Job pokušava riješiti, barem djelomice, problem patnje nevina čovjeka. Jasno, to rješenje na razini Staroga zavjeta ostaje samo teorijsko i hipotetično rješenje. Tek u Novom zavjetu dobiva svoje konkretno oličenje i potvrdu. Dok gledamo Krista na križu, vidimo patnje jedinog uistinu nedužnog čovjeka.³⁷ Bog se toliko brine o nama da je spreman preuzeti na sebe grešnost i patnje. A u uskrsnuću Raspetoga daje nam nepobitnu potvrdu da pravednik ne može propasti, da je njegova budućnost osigurana.

Zlo i patnja bitno pripadaju krhkoj ljudskoj naravi. Zašto je Bog stvorio čovjeka tako trošna i bolna? Je li razložno da čovjek trpi bez nade da će se jednoga dana radovati? Je li moguće da za dobre i zle ne postoji odgovarajuća naplata? Zlo i patnja, viđeni u toj perspektivi, moraju imati svoj razlog postojanja. Sva ta mučna i bolna pitanja sigurno su potaknula rađanje vjere u prekogrobni život. Tu će se konačno izravnavati računi za pravednike i bezakonike (usp. još Ps 16; 49; 73; Dan 12, 1sl; Mudr 1-5).³⁸ Dakle, u potrazi da razriješi problem patnje, i posebno stanje nevinoga, Job dolazi do novih važnih uvida: otvaraju mu se obzori nade i sigurnosti da će pravednici biti obdareni srećom u prekogrobnom životu. Obasjan tim novim svjetlom, bio je kadar da »i u najmračnijim trenucima još uvijek iz njega izbija vjera i nada«.³⁹ Smogao je snage da blagoslivlje Boga u teškoj nevolji, kao i onda kad mu je sve polazilo za rukom. Tu se nalazi Jobova veličina i trajna i nezastariva poruka patnicima svih vremena.

Ne samo da je suočavanje s problemom patnje nevinoga dovelo Joba do vjere u prekogrobni život nego je u njemu probudilo i neke druge važne uvide glede ljudske patnje. Rađa se u njegovu srcu pretpostavka da mora postojati put Božje pravde koji njegovi prijatelji ne poznaju. Njegovo vlastito iskustvo dovodi ga do zaključka da se patnja ne smije promatrati isključivo kao kazna za grijeh⁴⁰, nego da je Bog može pustiti kao sredstvo kušnje svojih vjernika⁴¹, tj. da

³⁷ Nema sumnje da bi onima koji se žale na patnju, smatrajući da je nisu zaslužili i držeći je za kaznu koja im je nepravedno nametnuta, činjenica patnje nevinog Krista trebala pomoći »da razumiju kako patnje i kušnje nisu u Božjem planu porcije za krivce nego su zapravo nevinost i svetost pozvane s patnjom na otkupiteljsko djelo« (J. GALOT, *Il mistero della sofferenza di Dio*, Assisi 1975, s. 169). Osim toga, polazeći od principa solidarnosti (tj. da se svako učinjeno dobro i zlo odražava na sve) i od činjenice Kristove patnje, bilo bi nepravedno tražiti iznimku od patništva. J. ČURIĆ s pravom primjećuje: »Ako Bog – apsolutna Svetost i Nevinost – PRVI pati od naših zloča, kojim bismo onda pravom mogli zahtijevati da ovaj ili onaj među nama bude izuzet od sveopće patničke kobi« (J. ČURIĆ, *O spasonosnom trpljenju*, s. 111). A papa Pio XII, obraćajući se bolesnicima i patnicima, potiče ih da traže svjetlo za svoje muke u Kristovu križu. Tako u radioporuci bolesnicima, za Marijansku godinu, reče: »Tjeskobna dušo, zašto se buniš? Dopusti da prodru u mračno otajstvo boli zrake svjetla koje proizlaze iz križa Isusova! Što je on učinio zla? Pogledaj: možda se nad tvojim krevetom, ... nalazi slika Madone. Koje je ona zlo učinila? ... Isus i njegova majka su trpjeli, sigurno ne zbog vlastitog grijeha; ali dobrovoljno i s punim suglašenjem božanskom planu« (PIO XII, *Radiomessaggio Allorche docili*, 14. veljače 1954, u: A.A.S. XLVI – 1954, s. 96. Usp. D. BERTETTO, *Maria presso la croce*, u: SDC, I, s. 409–412).

³⁸ Treba ipak reći da se sastavljači Jobove i Tobijine knjige, kao pravi baštinici SZ-a, trude da uklone sablazan patnje pravednika već u okviru ovoga života. Na kraju i Job i Tobija bivaju oslobođeni svojih muka i uživaju mir i blagostanje. To je starozavjetna logika »happy end-a«.

³⁹ DAVID I PAT ALEXANDER (priř.), *Biblijski priručnik* (KS i GZH – prijevod), Zagreb 1989, s. 322.

ispita iskrenost njihove vjere, kao odgojno sredstvo, kao milosnu ponudu za rast i sazrijevanje, kao preduvjet stvaranja. Jednom riječju, Bog se patnjom može poslužiti da se na čovjeku »očituju djela Božja« (Iv 9,3). O svemu tome ćemo nešto detaljnije progovoriti u slijedećim točkama.

4. Patnja kao sredstvo kušnje

Jobov primjer pokazuje da se Bog može poslužiti patnjama s ciljem da iskuša svoje štovatelje.⁴² U Jobovu slučaju riječ je o kušnji u kojoj se Bog kladi na čovjeka u kojega vjeruje. Patnjama Bog želi ispitati jesu li patnikova vjera i ljubav doista iskrene i nesebične, ili su interesne. To je ono što narodna mudrost izražava riječima: »U dobru je lako dobar biti, u mucu se poznaju junaci! Dakle, kao što se zlato kuša i provjerava u vatri, tako se vjernik provjerava u patnjama i bolima.«⁴³ Upravo se u toj provjeri nalazi središnji problem Jobove knjige. Naime, osnovni teološki motiv i kostur koji daje jedinstvo pojedinim dijelovima te knjige, odnosno središnje pitanje čitavog djela, nije problem patnje kao takve, pa ni problem patnje nevinoga, nego kako moći vjerovati i dalje u dobroga Boga uz sve protivnosti života i svijeta.⁴⁴ Cilj ukupnog razvijanja misli je da dovede čitatelje do retka – vrhunca (42,5) u kojem se osobno iskustvo Boga u patnji pretvara u iskustvo čiste vjere. Drugim riječima, bol je povlašteno mjesto Objave i vjere, tj. dijaloga Bog – čovjek. Dakle, središnji čvor djela ostaje bitno čvor vjere. H. Küng ispravno primjećuje kad kaže: »Čovjek slomljen patnjom, sumnjom, očajem nalazi krajnji oslonac u realističnom priznanju vlastite nesposobnosti da odgonetne zagonetku boli i zla, u radosnom odricanju na pretenziju da dade sud, ..., o Bogu i o svijetu, u energičnom odbacivanju svake najmanje pa i prešutne sumnje da dobri Bog nije uistinu dobar s ljudima. Pozitivno: u svojoj odvažnosti, ..., da pruži jednostavno *bezuvjetno i totalno povjerenje neshvatljivom Bogu* čak i u tjesku sumnje, patnje...«.⁴⁵ Pozvan da iskusi otajstvo Boga upravo preko one »radikal-

⁴⁰ Isus potvrđuje taj uvid. Na pitanje: »Tko li sagriješi, on ili njegovi roditelji, te se slijep rodio?« (Iv 9,2), Isus odgovara: »Niti sagriješi on, niti njegovi roditelji, nego je to zato da se na njemu očituju djela Božja« (9,3). Dakle, stradanja mogu imati za cilj da se očituju djela Božja! To se nikad ne smije smetnuti s uma kad se čovjek suočava s patnjama.

⁴¹ Patnje nevinog čovjeka su pohodi neshvatljivog Boga, ispiti vjernosti dotičnog stradalnika (usp. P. SEMPE, *Souffrance*, stup. 1089).

⁴² Taj vid i tu ulogu patnje kao kušnje sa strane Božje ističe i IVAN PAVAO II kad piše: »Patnja je ustvari uvijek jedna kušnja, nekada i veoma teška« (SD, br. 23).

⁴³ O tome se često govori u Bibliji. Tako u Juditi čitamo: »Zbog svega toga zahvalimo radije Gospodu Bogu našemu što nas iskušava kao što je iskušavao i očeve naše... Jer kako je iskušavao njih da bi iskušao njihova srca, tako postupao s nama da se popravimo, a ne da nam se osveti (ad emendationem, et non ad perditionem nostram evenisse credamus), jer Bog iskušava one koji su mu blizu« (Judita 8,25-27). Proroci su promatrali izgnanstvo razdobljem pročišćenja. Vjernik koji ne odstrani trosku nema vrijednosti i odbačen je (usp. Jr 6,29-30). Psalmist priznaje kao sreću što je naučio zapovijedi u ponižavajućoj patnji: »Dobro mi je što sam ponižen da bih tvoja naučio pravila... Znadem, o Jahve, da su ti sudovi pravedni i da si me s pravom ponizio« (Ps 119,71-75). A pisci mudrosne literature često potiču učenike da se raspolože za kušnju jer »u vatri se kuša zlato, i u talioniku poniženja ljudi dragi Bogu« (Sirah 2,1-5; Izr 17,3; Mudr 3,6). Kao što je u pustinji bio iskušan cijeli izraelski narod da pokaže svoju poslušnost i pouzdanje u Boga (usp. Pnz 8,2-3), tako Bog stavlja na kušnju i pojedinačnu izabranu osobu. Bog kuša čovjeka da ga iščupa iz pouzdanja koje ima u sebe samoga i ukorijeni u mudrosti koja je božanski dar (usp. Sirah 4,17 sl.). Svjestan toga mudrac kliče: »Opomene stege put sa života« (Izr 6,23). U istom duhu psalmist veli: »Blago čovjeku koga stavljaš na kušnju i učiš zakonu svojemu« (Ps 94,12).

⁴⁴ Usp. H. McKEATING, *The central issue of the book of Job*, u: Exp. Times 82 (1970/71) 246-247.

nosti ljudskog postojanja koja je bol« (D. Bonhoeffer), Job ponovno zadobiva autentični smisao Boga i smisao svoje patnje, tj. svog čovjštva. Na kraju on može prepoznati »razboritost« ljubavi Božje i na neprohodnom putu boli, posebno na putu čovjeka koji je sveden na svoju bitnu čistoću, kao što je to čovjek patnik. Onima koji bi ga željeli odgojiti za vjeru u Boga koji ima previše ljudskih crta, Job dovikuje da je »ludost Božja mudrija od ljudi i da je slabost Božja jača od ljudi« (1 Kor 1,25). Dakle, za Joba je problem Boga postao središnja točka njegove patnje. Svako povećanje boli bilo je korak naprijed u njegovu prevladavanju. Job je trebao naučiti odricanje na svaku ljudsku utjehu, prije nego shvati što znači osloniti se samo na Boga. Neutješna osama pred ljudima vodi ga do one osame s Bogom od koje će mu, potom, biti objavljeno posljednje otajstvo njegove situacije.

Već je sv. Ambrozije uviđao da poantu Jobove knjige valja tražiti u tom smjeru. Raspravljajući o Jobu, ističe da patnja pravednika i uspjeh zlikovca tvore čvor u koji se teologija zapliće. Jobovi prijatelji uzalud traže da ga razriješe snagom deuteronomističkog principa nagrađivanja za počinjena djela.⁴⁶ Suočen s tim problemom, Ambrozije dolazi do sretnog uvida koji ulazi u bit Jobova problema. Kraš ljudskog razuma pred otajstvom zla i patnje⁴⁷ treba nas navesti da otkrijemo, na dublji način, stvarnost Božjeg djelovanja. Ako ljudska mudrost poznaje samo promašaj pred zlom, vjera otkriva mogućnost nade, jer mudrost Božja je viša od ljudske mudrosti i stoga može dati zlu neizdani smještaj za kriterije ljudske mudrosti. Job tako postaje model vjernika i pravog mudraca.⁴⁸ Obogaćen tim novim uvidima vjere, Job je mogao postati model moralne savršenosti koja uspijeva, i poslije svih mučnih kušnji, pjevati »hvalu u patnji«. ⁴⁹ Dakle, Job se pokazuje kao pravi vjernik. Za nj je Bog smisao života. On ne kontestira apsolutnu Božju mudrost. Međutim, enigma stoji u činjenici da čovjek često osjeća tu mudrost kao kontradikciju. Čini mu se da se Bog skriva ili da se kontradiciira. Job zna nešto o iracionalnosti povijesti koja se opire svakom razumskom tumačenju (npr. dobri pate i stradavaju). Ipak, on kao vjernik prihvaća da se mudrost Božja, koja je na djelu i u tim slučajevima, ostvaruje iznad zakona ljudskog razuma, unutar dimenzije nedostupne čovjeku. Čovjek zna samo »što«, ali »zašto« stoji iznad granica njegova shvaćanja. Postaviti problem odnosa grijeha i sudbine značilo bi samo pomiješati granice između božanske i ljudske mudrosti. Samo u Bogu se razrješuje i prevladava kontradikcija iz koje Job ne može izići vlastitim sredstvima. Kako vidimo, ovdje je riječ o problemu Boga ili, ako se želi, čovjeka pred Bogom. To su, dakle, dva pola drame ili konflikta: Bog i čovjek. Naša knjiga je poema o gigantskoj borbi čovjeka s Bogom. Pitanja su teška i mučna: Je li Bog uistinu za čovjeka i s čovjekom? Tko je Bog, ako je

⁴⁵ H. KÜNG, *Essere cristiani*, Milano 1976, s. 332.

⁴⁶ Upravo je to jedno od tradicionalnih učenja koje se ovdje osporava. Američki pjesnik Robert Frost (1875–1963) ima pravo kad, u dijalogu Gospodina s Jobom, stavlja u usta Gospodinu spomen na deuteronomista. Među ostalim, tu čitamo i ovo: »Čovjek ne može naći nikakve sveze / između svojih zasluga i onoga što mu se događa. / Krepost može žeti neuspjeha, mana uspjeh / Moglo bi se dokazati na široko... / Ali bilo je u naravi kušnje / da je nisi trebao shvatiti u svoje vrijeme. /.../ Ne sumnjam da ti shvaćaš sada dio koji si imao / u pobijanju deuteronomiste / i u promjeni sadržaja religiozne misli«. (R. FROST, *A Masque of Reason*, u: *The collected poems of Robert Frost*, London 1967, s. 449). Dakle, taj pjesnik vidi jedan od ciljeva Jobove knjige u pobijanju deuteronomista, tj. u promjeni sadržaja religiozne misli.

⁴⁷ Jedan je poznati egzeget u novije vrijeme pokušao sažeti središnji problem Jobove knjige u naslovu »Razum u pobuni« (D. COX, *Reason in revolt: the poetic dialogue in the book of Job*, u: *Franc. Liber Annus* 24/1974/ 317–328).

⁴⁸ Usp. SV. AMBROZIJE, *De interpellatione Job et de hominis infirmitate*, u: PL 14, 793–850; CSEL 32, 211–296.

⁴⁹ GRGUR VELIKI, U *Prefaciji svojeg djela Moralia in Job*.

život ovako težak i okrutan? Sad je došao trenutak za Joba da ovjeri u vlastitom iskustvu mudrost koju je on druge učio. I to je jedna od važnih tema knjige: teza nije istinita doli kad je življena.⁵⁰

Kako smo već naglasili, temeljni smisao Jobove knjige nije da riješi problem boli, nego da istakne da je religija zajedništvo između čovjeka i Boga, ne zbog koristi, nego da nam obznani tko smo.⁵¹ To nije teološko razjašnjenje o problemu zla, nego o religioznom odnosu između patnika i Boga. Rješenje nije tumačenje, nego zajedništvo Jahve s patnikom, koji prihvaća da se podvrgne Stvoritelju.⁵² Da se poanta knjige nalazi u tom smjeru, nedvosmisleno potvrđuje tematsko središte knjige koje se nalazi u Job 1,9-11, gdje čitamo: »Zar se Job uzalud Boga boji? Zar nisi ogradio njega... i sav posjed njegov? Blagoslovio si djelo njegovih ruku... Ali pruži jednom ruku i dirni mu u dobra: u lice će te prokleti«. Tu se nalazi ključ čitave diskusije. Naime, Sotona drži da je Jobova dobrota i neporočnost interesno motivirana: to je priznanje, ne uistinu religiozna poslušnost, egocentrična religija, ne religija služenja Bogu iznad dobročinstava. Mi znamo da je strah Božji metonimija da se izrazi čitav religiozni stav. Srce problema nalazi se u onom *hinnam* (uzalud), u kojem sotona stavlja u sumnju da čovjek štuje Boga »bez ikakva interesa«, »bez plaće«. Zapravo, ta židovska riječ ima dva osnovna značenja: 1) »bez naknade ili plaće« (Post 29,15; Jr 22,13); 2) »bez motiva« (Ps 109,3; Izr 1,11; 3,30) ili »badava« (Izr 1,17). U Sotoninim ustima značenje je sigurno »bez naknade«, odnosno bez dobročinstava božanskog nagrađivanja. To je, s pripovjedačeve strane, prvi napad na teoriju nagrađivanja i na njezino »ekonomsko« viđenje religije (dobro = nagrada; zlo = kazna). Sotona ne niječe moralni i religiozni Jobov integritet, ali stavlja u pitanje čistoću njegovih motivacija, videći u svakom stavu pobožnosti i religije nešto od utilitarističkog načela *do ut des*. Diskusija se, dakle, ne vrti oko smisla nevine patnje nego oko *besplatnosti vjere*,⁵³ o autentičnosti vjere. Bol je tu samo prigoda i sredstvo da se vidi ta druga stvarnost. To je pravi teološki problem drame u Jobovoj knjizi.⁵⁴

Sotona ima rješenje za provjeru Jobove religioznosti: lišiti ga dobara i udariti ga bolešću. Kad se sve to dogodi, on drži da će nestati bez traga sva Jobova dobrota i neporočnost. Iz čitave Jobove drame rezultira kao točna slijedeća Deusbergova primjedba: Sotona nije imao krivo; bez gubitka dobara i bez bolesti ne bi se znalo je li Jobova ispravnost besplatna ili interesna. Samo je patnja mogla raspršiti dvosmislenost. Naime, dok je Job bio zaogmut blagoslovom Božjim kao ogradom koja ga štiti, temeljni problem iskrenosti njegove religije ostao je nužno otvoren. Je li Bog za njega uistinu jedini Gospodin, tj. motiv i cilj njegove pobožnosti, moći će se vidjeti samo kad padne zaštitni zid. Samo kad čovjek, lišen svih dobara, ostane vjeran Bogu kao jedinome svome dobru, samo onda Bog će biti »opravdan« u svojoj okladi na Joba. Upravo tu

⁵⁰ Usp. A. BONORA, *Il contestatore di Dio. Giobbe*, s. 17.

⁵¹ Usp. H. W. ROBINSON, *The Cross in the Old Testament*, 1960, s. 46.

⁵² Krist usvaja istu metodu: ne rješava patnju ljudi proglašavajući određenu teoriju, nego u njoj uzima udjela i na kraju je otkupljuje. On ne zadaje bolest, nego je dijeli s drugima (usp. Mt 25,36) i pripravlja suobličenje svojoj slavi (usp. Fil 3,21).

⁵³ Usp. W. VISCHER, *God's truth and man's lie*, u: Interpretation 15 (1961) 131-146; V. HEDINGER, *Hinnam oder die Infragestellung Hiobs: Dogmatische Studie und Meditation zum Zweifrontenkampf Hiobs*, u: Fest. K. Barth, Zürich 1966, s. 192-212.

⁵⁴ Pripovjedač ne stavlja u pitanje Božju pravdu ili njegovo upravljanje svijetom, niti diskutira o problemu nezasluzene patnje. Čini se da nije dopušteno iz r. 11-12 izvlačiti teološke posljedice o uzročnosti ili o dopuštenju zla. Tematika je izvan takvih filozofskih i teoloških pitanja. Jedini je interes interesna ili bezinteresna religioznost.

se nalazi jedna od svrha boli koja se sada obara na Joba. On u patnji treba dokazati da je njegova odanost Bogu nerazrušiva i bezinteresna. Samo tako je mogao postati primjer čiste i bezinteresne religije. To je središnji problem koji pripovijest želi rasvijetliti.

Prva kušnja iskrenosti Jobove vjere sastojala se u gubitku dobara i djece (Job 1,13-22). Nakon svega što je u toj seriji doživio, on izjavljuje: »Go iziđoh iz krila majčina, go ću se onamo i vratiti; Jahve dao, Jahve oduzeo! Blagoslovljeno ime Jahvino« (Job 1,21). Ta izjava jasno pokazuje da je njegova kušnja urodila pročišćenjem vjere. Zapravo, ona je ispunjena nabojem najviše vjere i vjerničkog predanja. Dakle, te strašne nesreće koje su se na nj oborile dovele su ga do viših uvida.⁵⁵ Ta sržna izjava sadrži u sebi tri važne misli. Prvo, Job priznaje ništavnost svega što je ljudsko, odnosno da su sva vremenita dobra prolazna i nestalna; niti ih donosimo na svijet niti ih možemo odnijeti (usp. još: Prop 5,12-16; Izr 23,4; 28,22; 30,8sl.; Sir 40,1; Ps 139,13-15). Dakle, ta dobra nisu sastavni dio čovjeka. Ona su kao ruho.⁵⁶ Drugo, božanska svemoć je takva da, kako može dati, može i oduzeti, i obratno (usp. još: 1 Sam 2,1-10; Pnz 32,39; Ps 30,4; 75,8). Za Joba su, dakle, i blagostanje i patnja očitovanja božanske svemoći i dobrote. I treće, čovjekova je dužnost da blagoslovlje Boga u svim okolnostima u kojima on očituje svoju moć i svoju volju (usp. Post 14,20; Ez 18,10; Rut 4,14). Uostalom, Bog je posljednje oslonište prema kojem Job pruža ruke i moli: »Neka je blagoslovljeno ime Gospodnje!« Na taj način on ponovno stavlja u ruke Božje blagoslov koji su mu one uzele. Te slavne Jobove riječi nisu izraz rezignirane umornosti niti dobro kontrolirane strpljivosti, nego živahne aktivnosti vjere u borbi. Ukratko, izjava u našem retku izražava bezinteresnu religioznost i duhovnu Jobovu indiferentnost. Job je Božji vjernik iznad stvari koje posjeduje kao dar. Ne samo da on ne optužuje Boga, nego ga uzvisuje. Pripovjedač prologa je vrlo zainteresiran za to rješenje.

Druga kušnja vjere sastojala se u gubitku vlastitog bitka (Job 2,4-6). Kad je Job bio lišen svih izvanjskih bogatstava, njegova vjera još nije bila gola i čista. Traženo lišavanje je sada totalno, treba izgubiti samoga sebe a ne samo »ono što se posjeduje«⁵⁷: »Tko izgubi vlastiti život poradi mene, naći će ga« (Mt 16,25). Stoga đavao ne smatra da je izgubio okladu nakon prvog pozitivnog ishoda kušnje. On i dalje ne može vjerovati da je Jobova pobožnost bezinteresna. Drži da je čovjek spreman dati sve što ima za svoj život. U tom smislu sotona veli: »Koža za kožu! Sve što čovjek ima dat će za život« (Job 2,4-5). Da je ljudski egoizam spreman žrtvovati sve i sva, čak i najdraže osobe, da spasi vlastiti život, općepoznata je stvar. Ta činjenica najsnažnijeg ljudskog instinkta samoočuvanja služi Sotoni kao argument da stavi u sumnju dokaz Jobove pobožnosti. Samo kad čovjek vidi u opasnosti svoj život i kad više ne može očekivati ništa kao plaću za svoju pobožnost, može se vidjeti ostaje li vjeran Bogu ako u njemu vidi davatelja darova, ili ga se boji i časti baš bez ikakva interesa, tj. zbog ljubavi njega samoga. Iz pripovijesti znamo da je Job pozitivno položio i taj drugi teški ispit, iskušenje. Komentirajući tu drugu seriju svojih stradanja, on svojoj ženi, koja ga je poticala da ostavi neporočnost i

⁵⁵ Postojana je misao mudrosne literature da Bog može poslati siromaštvo, i to s ciljem da iskuša čovjeka, da ga potakne na dublje razmišljanje i tako privede k obraćenju (Job 5,17 sl; 33,12-33; Ps 66,10; 111,8; 119,67.71) (Usp. A.-L. FENGER, *Armut*, u: P. Eicher /hrsg./ Neues Handbuch theologischer Grundbegriffe, I (Koesel-Verlag), München 1984, s. 28).

⁵⁶ Priziv na golost rođenja i na lišavanje smrti tvori dio mudrosnih maksima. Tako u Propovjedniku čitamo: »Gol je izišao iz utrobe majke svoje / i tako će gol i otići kakav je došao; / ništa nema od svega svojeg truda da ponese« (Prop 5,14). I u »*Pjesmi svirača harfe*«, koja se datira u 11. st. pr. Kr., kaže se: »Nije dano čovjeku da uzme svoje vlasništvo sa sobom« (Anet, 467 b).

⁵⁷ Zapravo, da nam sve stvari nestanu još je to malo, jer možemo zamisliti da se mogu opet vratiti. Ono što je doista strašno za nas, jest morati umaknuti stvarima zbog unutarnje i neumoljive oslabljenosti našeg bica.

prokune Boga, veli: »Brljaš kao luđakinja! Kad od Boga primamo dobra, zar da onda i zlo ne primimo?« (Job 2,10). Za Joba su, dakle, luđaci oni koji s pojavljivanjem patnje prekidaju razgovor s Bogom i ostavljaju moralnu neporočnost. Nisu nikakvi vjernici oni koji u patnji mogu naći motiv prekida s Bogom. Bog ne želi patnju radi patnje, nego kao kušnju vjernosti. U ruci Božjoj patnja je jedno od sredstava po kojima čovjek uspijeva upoznati samoga sebe za ono što stvarno jest, bez ikakvih iluzija (usp. Ps 119,71.75.77), i na taj mu način omogućuje da lakše postigne spasenje. Dakle, osnovna kategorija kroz koju treba čitati Joba jest ona *kušnje* kao provjere autentične vjere: »Ljubav je kušana da se pokaže da li ljubimo Boga ili možemo bez njega«. ⁵⁸ Iz talionika kušnje rađa se Job – Abraham ⁵⁹ koji se oslanja samo na obećanje a ne na svoje »imati pravo«. Po mišljenju danskog filozofa i teologa S. Kierkegaarda, tu se nalazi osnovni sadržaj svakog *Evandjelja patnje*. ⁶⁰ U očima tog istog teologa Job je znak najčistije i najapsolutnije vjere i nade koje mogu zasjati u svojoj autentičnosti samo u patnji. U tom duhu on piše: »Uistinu je veliki teret morati toliko trpjeti, a ipak nastaviti vjerovati da je Bog – unatoč tome – ljubav. To je za poludjeti: za čovjeka je mnogo lakše očajati, staviti točku i dosta«. ⁶¹ Zbog svega toga se Kierkegaard čudi tradicionalnom tumačenju koje stavlja naglasak na pozitivni ishod epiloga (Job 42,12). ⁶² Ukratko, ključ čitanja Joba jest teza »prisutnog Boga pod oblikom odsutnosti«. ⁶³ Patnja i bol su tamna radikalnost, koja objavljuje onostranost svijeta.

Patnik Job prolazi kušnju onoga što *Eshil* zove, sretnim sintetičkim izričajem, »silovita milost« (haris biaios) ⁶⁴ koju bogovi daju ljudima. Kome bi se čovjek drugom, u takvoj situaciji, mogao uteći ako ne Bogu. Stoga, to je nasilje koje nije lišeno nježnosti, povjerenja i, posebno, nade i ljubavi. Jer samo ljubav je kadra prekinuti paklenski krug osamljenosti i očaja u koji nas baca patnja. ⁶⁵ Sve nam to pokazuje da je kušnja milosna prilika za čovjeka, put ulaska u pravi pokoj. Upravo u tom duhu molitelji Crkve često mole: »Iskušavao si nas teško, Bože. I u pokoj si nas uveo« (usp. Ps 66,10). Job i drugi patnici naučili su da su rane u isto vrijeme životni ispiti, životne kušnje, »koji trebaju ispitati našu snagu, naša nutarnja osvjeđenja, naš značaj«. ⁶⁶ Samo preko njih ljudske vrline mogu doći u pravom i potpunom smislu do izražaja. S pravom, stoga, Grgur Veliki o Jobu napisao: »Taj čovjek, obdaren tako čudesnim krepostima, nije bio poznat doli od samoga sebe i Boga. Bez svojih kušnji ostao bi nepoznat. Nema sumnje da se njegova krepost očitovala i za vrijeme prethodnoga sretnog života, ali se tek s izbijanjem patnje proširio njezin miris... Kao što miris ne može biti omirisano u odstojanju ako nije promućkan i

⁵⁸ S. KIERKEGAARD, *Diario*, II, Brescia 1962, s. 195.

⁵⁹ Žrtva Izaka, koju Kierkegaard definira kao »paradigmom svakog slijeda vjere« (Navedeno prema: G. RAVASI, *Giobbe*, s. 299), pretvorit će Abrahama u »oca vjere« (Rim 4,16), jer je »u kušnji pronađen vjeran« (Sir 44,20; usp. 1 Mak 2,52).

⁶⁰ Usp. S. KIERKEGAARD, *Vangelo delle sofferenze*, Fossano 1971, posebno stranice 172–177, koje su potpuno posvećene Jobu.

⁶¹ S. KIERKEGAARD, *Diario*, I, s. 887.

⁶² Usp. ISTI, *Ondje*, s. 708. U istom duhu drugdje napisao: »Kad se propovijeda o Jobu, želi se što prije stići do zaključka, tj. reći da je on ponovno zadobio svoja dobra i to udvostručena (42,12)... Upravo zbog toga ja radije inzistiram na vremenu prije toga« (*Diario*, II, 9–34).

⁶³ H. Urs von BALTHASAR, *La gloire et la croix*, 3. *Theologie*, I. Ancienne Alliance, Paris 1974, s. 243. U skladu s Kierkegaardom Balthasar ne dodjeljuje veliku važnost finalnoj Jobovoj ispovijesti. Ona je za njega samo »lijepa riječ koja skriva a ne objavljuje pravu situaciju« (s. 249).

⁶⁴ ESHIL, *Agamemnon*, r. 182.

⁶⁵ Usp. F. CHIRPAZ, *Bloch e la ribellione di Giobbe*, s. 60.

⁶⁶ E. KUBLER-ROSS, *Kommerzialisierte Leiden für verborgene Leiden*, u: CONCILIAM 12 (1976) 563.

raspršen, kao što tamjan ne može razviti svoj miris ako nije zapaljen, tako se i miris, koji se širi iz vrlina svetih, ne hvata doli u njihovim patnjama.«⁶⁷ Dakle, kušnja je Božja pedagogija u korist čovjeka. Cilj joj je da potakne čovjeka da služi Bogu besplatno, da mu se potpuno preda. U tom smislu se može reći da su patnje gorak lijek, ali spasonosan za čovjeka grešnika. I one ulaze u planove božanske pravednosti.

Mrvljen patnjom, ali nošen svojom vjerom, Job sve više ulazi u tajnu patnje. Prepoznaje u njoj očitovanje Božjeg nauma koji nas zbunjuje (Job 42,1-6; usp. 38,2). Prije Joba je već Josip to posvjedočio pred svojom braćom (Post 50,20). A kad vjera smjesti patnju u Božji naum, onda ona postaje vrlo uzvišenom kušnjom što je Bog ostavlja samo za sluge kojima se ponosi: za Abrahama (Post 22), Joba (Job 1,11; 2,5), Tobiju (Tob 12,13) – da ih nauči koliko vrijedi i koliko se za nj može patiti. Zapravo, »milenijsko iskustvo, prenošeno od pokoljenja na pokoljenje, uči nas da kada Bog želi vjernost duše jednoga askete, kao što je želio onu Joba, dovodi tu u ponore... Što su više vjernost askete i njegovo pouzdanje u Boga nerazrušivi, bit će veća i potpunija kušnja, njezino iskustvo koje će se protezati do krajnih granica do kojih može stići jedan čovjek.«⁶⁸ Promatrajući patnju na taj način, autor Jobove knjige ne vidi problema da takvu patnju poveže s Božjim puštanjem. On drži da dodjeljivanje te vrste patnje spada pod Božju nadležnost, kao onoga koji je suvereni gospodar svega i svih. I Sotona se nalazi potpuno pod njegovim gospodstvom. Koliko god zao i pokvaren, napasnik nije gospodar zla i patnje. Na kraju krajeva, on je samo izvoditelj Božjih puštanja. Dakle, davao ne može činiti ništa bez Božjeg dopuštenja (usp. Job 1,11; 2,5). Sve nam to pokazuje da i patnja, kao i svaka druga stvar, stoji pod kontrolom Božje svemoći. U tom viđenju Bog se pokazuje kao posljednji odgovornik za patnje koje pogađaju ljude. U svakom slučaju, to vrijedi posebno za patnje nedužnih.⁶⁹ Dosljedno tome, ljudi koji trpe i nisu sposobni pronaći razlog svoje i tuđe patnje, u napasti su da posumnjaju u Božju dobrotu (ako želi patnju) ili u njegovu svemoć (ako nije kadar eliminirati zlo iz svijeta). U takvu ozračju spontano se nameće pitanje: Ako je Bog dobar i želi da bude ljubljen i poštovan, zašto šalje patnje? Naš autor ne odgovara izravno na to pitanje, ali je njegova misao dana neizravno u dvjema izjavama u kojima Job komentira prvu i drugu seriju svojih stradanja (Job 1,21; 2,10), o čemu smo već raspravljali. On nam jasno daje do znanja da patnja može biti sredstvo religioznog odgoja i kušnje (Job 34,36). U Božjim rukama ona može postati uspješno sredstvo spasenja i izabranja (Job 36,15.21).

U Jobovu slučaju dolazi do izražaja otajstvena stvarnost koja je sažeta u formuli »unitas oppositorum« (jedinstvo oprečnosti). Tu istodobno susrećemo borbu s Bogom i posvemašnju nadu u njega; bijeg od Boga i čežnju da ga se susretne. S jedne strane, Job treba sve više utonuti u tjeskobu patnje. Ali, upravo kad gubi svako uporište, on se diže letom prema sve vratolomnijim visinama, odvažnom nadom vjere. U tom nutarnjem prevladavanju zla Job prolazi put koji ga najprije dovodi do središta boli, da bi ga potom izveo iz te jame, do sve veće blizine s

⁶⁷ GRGUR VELIKI, *Moralia in Job*, I, 6. Očito je da je hermeneutska perspektiva u tom homiletskom komentaru na Joba bila bitno antropološka. Taj veliki papa drži da »ono što vrijedi za Joba, ... vrijedi za svakog pojedinog kršćanina«. Naime, postoji oklada između Boga i Sotone o vjernosti i spasenju svakoga čovjeka. Na taj se način rada moralna interpretacija što dolazi do izražaja i u samom naslovu Grgurova djela »*Moralia in Job*«.

⁶⁸ ARCHIMADRITA SOFRONIO, *Silvano del Mante Athos. La vita, la dottrina, gli scritti*, Torino 1978, s. 197.

⁶⁹ Promatrana u tom svjetlu, slijedeća tvrdnja njemačke spisateljice D. Soelle ne čini nam se posve osnovanom. Ona, naime, tvrdi: »Bog ne želi patnju ljudi, niti kao pedagoško sredstvo, nego želi njihovu sreću« (D. SOELLE, *Sofferenza /Queriniana/*, Brescia 1976, 68). Istina je da Bog ne želi patnju kao cilj, ali je pušta kao sredstvo do sreće. Dosljedno tome, ne može se kazati da tamo gdje je on nazočan, nestaje automatski svaka bol. Bog oslobađa i u boli i preko boli. Iako je Job izrastao kroz patnju, ipak se ne može reći da je njegova bolest djelo Božje.

otajstvom božanske stvarnosti: što je veća bijeda, bliži je Bog. U prijetnji njegovu životu taj patnik prepoznaje problematičnost čitave svoje egzistencije kao stvorenja; problem egzistencije postaje za nj problem Boga: čovjek bačen na rubove svojega postojanja vezan je nevidljivim nitima za onog Boga koji ga stavlja u sumnju i, dok traži da umakne Bogu, on mu nesvjesno trči u zagrljaj. Sve to pokazuje da se Bog u kušnjama služi paradoksalnom logikom. Na prvi pogled izgleda da se on povlači i da je daleko, ali to čini da bi Joba potaknuo da učini prve korake prema njemu. Tako se Job – i ne znajući – približava Bogu. Upravo u tim iskušenjima on stječe snagu da prevlada definitivno njegov skandal i da kaže Bogu bezuvjetno 'da'. Naime, da bi došao do tog stanja, bilo je potrebno da prođe 'kenozu' vlastite mudrosti i da prestane u čovjeku vidjeti posljednju svrhu svijeta i povijesti. Gubeći se, on se nalazi u Bogu. Dakle, patnja može postati sredstvo apsolutnog predanja u ruke Božje, kao u Kristovu slučaju.⁷⁰

Jobov primjer pokazuje da posljednja Božja riječ nije patnja. Bog nastavlja gledati s ljubavlju svoje kušane sluge, da ih na kraju rehabilitira i unaprijedi (Job 42,7-16; usp. Ps 113,2-9). On ispunjava ponovno Joba srećom i blagostanjem. Pripovijest svršava s uspjehom kušanog protagonista. Taj radosni svršetak ima teološko značenje: Bog, na kraju, čini da trijumfira dobro. Dopustio je Sotoni da kuša Joba, ne zbog sadističkog užitka da ga vidi gdje pati, nego da mu pripravi još veću radost. Dakle, i kušnja ima važan i dubok smisao; i patnja je u funkciji radosti i usrećenja ljudi. Već se ovdje dostiže važna poruka poslanice Hebrejima koja glasi: »Bog nas kara za naše dobro, da bismo postali dionicima njegove svetosti. Kada primamo popravak, u tom trenutku nam se ne čini da nosi radost, nego samo žalost. Kasnije, naprotiv, oni koji su bili oblikovani korenjem, uživaju plodove toga: mir i pravedan život« (Heb 12,10-11). To je učestala biblijska logika »happy enda« (sretnog svršetka). Iako se u toj izjavi ne nalazi poanta Jobove knjige, ipak je to važan dio njezine poruke. Ona želi kazati da susret s Bogom daje stvarnosti novu motivaciju i smisao. Iako neće svi »uskrsnuti« materijalno i socijalno kao Job, svi mogu »uskrsnuti« egzistencijalno, u vjeri, nadi i pouzdanju.⁷¹

Kako vidimo, Bog ne šalje nevolje i patnje nužno kao kaznu za grijeh. Jobov slučaj pokazuje da one mogu biti sredstvo »kušnje« u Božjoj ruci i da mogu imati važnu religioznu ulogu.⁷² Patnje su vrlo važno i povlašteno mjesto (ako ne i jedino?) u kojem se odlučujemo na prihvaćanje ili odbacivanje Boga; one nam pomažu da, gotovo na neprevarljiv način, odčitamo kakvu konzistentnost ima naša religioznost, odnosno da vidimo predstavlja li Bog uistinu za nas izvor svakog dobra i uporište naših nada, ili je samo periferna i nebitna vrednota. Dakle, Bog ih šalje da te »iskuša i dozna što ti je u srcu« (Pnz 8,2). I to je važan vid rješenja i osmišljenja ljudske patnje. A budući da tvori dio ljudske egzistencije, smisao patnje je smisao života. Po svoj prilici, Job je izmišljena, fiktivna osoba, ali predstavlja realistično konkretnog, stvarnog čovjeka, čovjeka naše svakidašnje povijesti. Njegov problem je problem i svakog drugog čovjeka. Stoga je poruka ove knjige trajno aktualna.

⁷⁰ Usp. A. BONORA, *Il contestatore di Dio. Giobbe*, s. 59.

⁷¹ Usp. G. RAVASI, *Giobbe*, s. 232.

⁷² Usp. J. LEVEQUE, *Job et son Dieu*, Paris 1976, s. 168. Polazeći od tog uvjerenja, nepoznati pisac iz drugog stoljeća ovako bodri kršćane: »Ne treba da se vaš duh uzbuđuje kad vidite nepravde da su bogati a službenike Božje u tjeskobi. Imajmo vjere, braćo i sestre: borba u kojoj se nalazimo jest iskušenje samoga Živoga Boga i borimo se u ovome životu da bismo bili okrunjeni u budućem. Nijedan od pravednika nije ubrao svoj plod prije no što je dozreo, već taj plod mora čekati. Kad bi Bog odmah pravednicima dao plaću, to bi onda bila trgovina, a ne naše služenje Bogu. Činilo bi nam se da smo pravedni, a zapravo ne bismo tražili Božju čast, nego svoj probitak«. (Iz Homilije nepoznatog pisca iz drugog stoljeća, u: BOŽ. ČAS., IV, s. 355).

Job nije knjiga o boli kao takvoj, o problemu patnje, o otajstvu zla. To nije teorijski traktat o problemu patnje i boli, nego pripovijest o čovjeku patniku u konfliktu sa svojim Bogom. Bol je sveprisutna u toj pripovijesti. Upravo ta egzistencijalna situacija je ona koja stavlja u krizu religiozni odnos tog čovjeka s Bogom. Job je pravednik koji trpi. Bol ga izolira, dijeli od drugih. A osamljenost je najveća patnja. Ali njegova se patnja odnosi i na odnos s Bogom, jer se osjeća nepravedno optužen za grijeh. A ostavljenost od Boga je ono što pričinja najveću patnju. On se strasno pita: Zašto se Bog ponašao kao neprijatelj čovjeka? Dakle, Jobovo pitanje je pitanje upravljeno izravno Bogu. Problem boli je tu življen unutar vjere u Boga. Patnja se tu ukazuje kao kušnja ljubavi. Ta kušnja ljubavi, koju Bog traži od Joba, prevladana je odvažnošću i optimizmom vjere. Job se pokazuje kao uzorak čiste i nerazrušive vjere. On nije dopustio da mu patnja ugasi vjeru u dobroga Boga. Naprotiv, u patničkom iskustvu dolazi do uvida da se smisao patnje može razotkriti samo u živom i osobnom iskustvu Boga. Zapravo, alternativa koju Job postavlja, suočen s teškim patnjama, jest ova: ili je sve apsurdno, uključujući i Boga – ili sve ima smisao u otajstvu dobroga Boga.⁷³ Na kraju otkriva da vjera u otajstvo živoga Boga jest jedini smislen odgovor na sve njegove probleme. Uvida da je svijet tako zao, da je život tako pun patnje, da ne može ne postojati dobri Bog. Tvrditi da Bog postoji znači da je stvarnost, u temelju i radikalno, smisljena i dobra. Stoga Job, unatoč svim proturječnostima, prihvaća gledati svijet očima vjere, videći ga kao stvorenje dobroga Boga. Uza sve to treba reći da patnja ne može biti »shvaćena« ni u svjetlu vjere. Ono što je važno jest da se nađe razlog življenja i u patnji, snaga da se »nosi« bol. Job uči ne da se oslobodimo od boli, nego kako biti slobodni i vjernici u boli. Po njegovu mišljenju, to je moguće postići jedino snagom osobnog susreta s Bogom.

5. Patnja kao kazneno i odgojno sredstvo

Dugovjeko ljudsko iskustvo došlo je do uvida da Bog govori čovjeku kroz patnju snažnije, glasnije i jasnije nego obično. U Božjim rukama patnja je povlašteno sredstvo poticanja i upućivanja grešnika na pravi put. Elihu, jedan od Jobovih prijatelja, tvrdi da Bog udara bolešću da bi iščupao čovjeka iz grijeha i ponovno ga vratio u svoje zajedništvo (Job 33,19-30). U skladu s tom porukom, Grgur Veliki piše: »Nevoljama se izvana stvaraju tame boli, a iznutra se poukom pali svjetlo uma... Grijehom se udaljujemo od Boga, pa je stoga pravo da se njegova miru vratimo preko nevolje...«⁷⁴ Postojano je biblijsko učenje da je grijeh razoran za čovjeka grešnika i za svijet u kojemu on živi. Ivo Andrić tu biblijsku istinu ovako preriče: »Stradanje i grijeh se upotpunjuju kao kalup i njegov odljevak. Život nam vraća samo ono što mi drugima dajemo.«⁷⁵ Udaljavanje od Boga i kršenje njegovih zapovijedi neizostavno nosi sa sobom grizodušje, nemir⁷⁶, strah i mnoge druge nevolje. Te posljedice grijeha u Božjim planovima imaju za cilj da posvijeste grešnicima da su sišli s pravog puta i da ih tako potaknu na obraćenje (usp. Job 33,15-18). Gledani u tom svjetlu, stradanja, bolesti, životne protivštine i druge nedaće dokaz su da je Bog zainteresiran za nas, da nas nije zaboravio (usp. Job 7,17-18).⁷⁷ Drukčije rečeno, ti križevi su izraz Božje ljubavi prema čovjeku grešniku. Svjestan svega toga, Andrić

⁷³ Job se bori i protiv racionalizacije svega (teza njegovih prijatelja) i protiv teze da je sve apsurdno. Za njega sve treba imati neki smisao.

⁷⁴ Iz *Poučnih knjiga o Jobovoj knjizi*, svetoga Grgura Velikoga, pape, u: BOŽ. ČAS., III, s. 183.

⁷⁵ I. ANDRIĆ, *Ex ponto. Nemiri* (Svjetlost), Sarajevo 1975, s. 22.

⁷⁶ U »*Evangelju patnji*« S. Kierkegaard napisao: »Postoji nemir u svijetu, ali posebno postoji nemir u duši čovjeka, kad u njoj nema Vječnoga i on je zasićen samo nemirom« (*Vangelo delle sofferenze*, Fossano 1971, s. 139).

⁷⁷ Usp. H. HAAG, *Und du sollst. froehlich sein* (Verlag Kath. Bibelwerk), Stuttgart 1978, s. 18.

kliče: »Znam! Znam! Znam! Znam da Bog na nas šalje strahote kad mu se ražali nad dušom našom i kad odluči da je izbavi.«⁷⁸

Job se bavi problemom patnje. On je razglaba pod različitim vidovima. Stoga nije dan jedan jedini odgovor, već mnogi odgovori istodobno. Patnja se tu razotkriva kao sredstvo kušnje kojim se Bog služi da iskuša svoje sluge. Jobovi prijatelji je vide kao kaznu za počinjene grijehе. Elihu, naprotiv, posebno ističe odgojni i iscjeliteljski vid patnje. On je vidi kao odgojno sredstvo, kao božansku pedagogiju, koja je usmjerena na to da potakne i same neporočne na svjesnije traženje viših ciljeva i na veću zauzetost oko spasenja. Dva su retka u tom smislu posebno smjerodavna. U njima čitamo: »Nevoljnog on bijedom njegovom spasava / i u nesreći otvara mu oči: / izbavit će te iz ždrijela tjeskobe / k prostranstvima bezgraničnim izvesti, / k prepunu stolu mesa pretiloga« (Job 36,15-16). Ubačeni tu, i gotovo izgubljeni u ulomku koji ponavlja klasičnu tezu o nagrađivanju (36,5-23), reci riskiraju da prođu gotovo nezapaženi. A oni u sebi kriju vrlo važnu poruku. Naglašavaju da Bog spašava strpljivog pobožnika upravo preko boli, koja je u njegovoj ruci sredstvo objave i milosti. Spasenje se sastoji u izvanjskom oslobođenju, koje je združeno s nutarnjim stanjem ispravnosti. U našoj izjavi upotrijebljen je židovski prijedlog 'b^e'. Očito je da on tu ima instrumentalnu vrijednost i da tekst treba shvatiti u smislu da Bog spašava (u fizičkom i spasonosnom smislu) nevoljnika baš u prigodi nevolje i pomoću nje. Patnja je bila spasenje i bogojavljenje prikladno grešniku.⁷⁹ Dakle, u Elihuovu viđenju patnja je sredstvo spasavajuće i oslobađajuće Božje akcije. U toj refleksiji bol se progresivno promatra kao istinska i prava riječ Božja, autentična teofanija.⁸⁰ Patnja je otajstvo, uključeno u mudrost i moć Božju. Bog je u njoj nazočan kao u stvaranju.

Već spomenuti reci sabiru teološku misao o podrijetlu i ulozi patnje, koja se razvija od vremena izgnanstva naovamo. Nije rijetkost da otada proroci i psalmisti gledaju patnju, bilo osobnu bilo kolektivnu, kao sredstvo duhovnog pročišćenja. Bol je kao očišćujuća kupelj, »popravak« (musar)⁸¹ pomoću kojeg se čovjek preobražava i obraća. Uspoređuju je s užarenom peći koja služi da razdvoji zlato i srebro od troske. Tu pročišćujuću ulogu boli ističe prorok Izaija kad piše: »Ja hoću ruku svoju pružiti na te. Hoću tvoju trosku lužinom očistiti i otkloniti sve tvoje olovo« (Iz 1,25). U istom duhu biblijski mudrac upozorava patnika: »Budi strpljiv u bolnim događajima, jer vatrom se kuša zlato a dobri ljudi u talioniku boli« (Sir 2,4-5; usp. Iz 48,10; Jr 9,6; Zah 13,19; Dan 11,35; 12,10; Mudr 3,6; Ps 26,2; 17,3; 56,10; 66,10; 105,19).⁸²

⁷⁸ I. ANDRIĆ, *Ex ponto. Nemiri*, s. 81.

⁷⁹ Usp. P. FEDRIZZI, *Giobbe*, s. 246.

⁸⁰ Usp. J. A. SANDERS, *Suffering as divine discipline in the O. T. and post-biblical Judaism*, u: Colgate Rechester Divinity school Bull, New York, 28 (1955) 28-33.

⁸¹ Ta židovska riječ može imati slijedeća značenja: kazna, popravak, instrukcija, disciplina, samokontrola.

⁸² Taj je nauk postao sastavni dio kršćanske duhovnosti. Tako u *Pismu subrači svetog Jeronima Emilijanija* čitamo: »Bog hoće da vas kuša kao zlato u ognju, gdje vatra uništava trosku, a čisto zlato ostaje i dobiva na cijeni. Isto tako postupa Bog s dobrim slugom koji se u nevolji uzda i u njemu postojan ostaje. Bog ga pridiže, i za ono što je iz ljubavi prema njemu ostavio uzvratit će mu stotruko u ovom vijeku i dati život vječni u budućem« (u: BOŽ. ČAS., II, str. 1176). U istom duhu sv. Petar Damiani ovako tješi jednog patnika: »Zamolio si me, predragi, da ti preko pisanja uputim riječi utjehe i, sred tolikih udaraca što ih trpiš, blagim ti opomenama osladim dušu ogorčenu. Sam Božanski udarac velika je utjeha Božjim izabranicima jer se povremenim udarcima što ih podnose jačaju da korakom čvrste nade dostignu slavu višnjega blaženstva. Zato i bat udara zlato da odstrani trosku, zato ga strugalica toliko brusi da kovnoj žili iskra blistavije zasja. Jer lončarevo posude iskušava peč, a pravedne ljude kušnja tjeskobe. Zato blaženi Jakov i kaže: *Smatrajte potpunom radošću, braćo, kad upadnete u razne kušnje...* I zbog toga, predragi i premili brate, dok te sapinju udarci, dok te šibanje nebeske stee kažnjava, neka ti srce ne pritisne očaj, neka ne provali jadanje mrmljanja, nek te ne obuzme tuga žalovanja, nek te malodušnost ne učini nestrpljivim, nego vazda nek ti bude vedrina na licu, radost u srcu, a zahvaljivanje

Dakle, patnja ima istu očistiteljsku ulogu kao riječ Božja, sveti nauk (Ps 12,7; usp. Ps 18,31; 119,140; Izr 30,5; 2 Sam 22,31), tako da je bez nje nemoguće postati uistinu mio Bogu (Tuž 3,26-30; Sir 2,1.17). U tom se smislu može reći da Biblija dodjeljuje boli usavršavajući ulogu za ljudsku osobu. Svijet u kojem ne bi postojala mogućnost patnje i boli ne bi bio svijet u kojem ljudska osoba, kakva ona uistinu postoji, može rasti i dostići svoju puninu. Zbog svega toga, pravednici se ne bi trebali bojati patnje i stradanja.

Odgojna uloga boli sastoji se posebno u pouci i objavi koju ona proizvodi u duši dotičnog čovjeka. Preko patnje Bog dovodi ljude do radosnog otkrića otajstva mudrosti.⁸³ Tu ulogu patnje ističe i Sirah kad piše: »Nagoni ga na tjeskobu i drhtavicu, / muči ga stegom svojom / dok se ne mogne u nj pouzdati, / iskušava ga zapovijedima svojim, / a na kraju će ga privesti pravom putu / i otkriti mu svoje tajne« (Sir 4,17-18). Patnja nam omogućuje da shvatimo dublje stvarnost svijeta, da pronicemo planove Božje i da razotkrijemo koje je istinsko određenje čovjeka. To naglašava pisac Ponovljenog zakona kad kaže: »Sjećaj se svega puta kojim te Jahve, Bog tvoj, vodio po pustinji ovih četrdeset godina da te ponizi, iskuša i dozna što ti je u srcu: hoćeš li držati zapovijedi njegove ili nećeš. Pozivao te i glađu morio, a onda te hranio manom, ..., da ti pokaže kako čovjek ne živi samo o kruhu, nego da čovjek živi o svemu što izlazi iz usta Jahvinih« (Pnz 8,2-3; usp. 2 Ljet 32,31; Pnz 4,36). Time što budi osjećaj poniznosti i strpljivosti, patnja nas čini ugodnima Bogu (usp. Sir 2,2sl.). Proroci i mudraci tu odgojnu vrijednost patnje uspoređuju s vrijednosti očinskih opomena. Glede pravednika, Bog je kao otac koji se ne ustručava kazniti i svoga ljubljenog sina. Kažnjava ga jer ga ljubi i jer mu želi dobro: »Sine moj, ne odbacuj Jahvine opomene, / i nemoj da ti omrzne njegov ukor. / Jer koga Jahve ljubi, onoga i kori, kao otac sina koga voli« (Izr 3,11-12; usp. 2 Ljet 32,26.31). A već smo istaknuli da se Bog može poslužiti patnjama i stradanjima da nas vrati na pravi put, tj. da nas potakne na potpuno i iskreno obraćenje (Ps 119,67; Mudr 12,2; usp. Bar 2,6-10. 27-35). U ozračju te i takve poslijesužanjske duhovnosti psalmisti su išli dotle da su veličali patnju. Jedan od njih veli: »Dobro mi je što sam ponizen / da bih tvoja naučio pravila« (Ps 119,71; usp. Ps 94,12). Dakle, bol u sebi ima energiju koja čisti, ima u sebi svjetlo koje objavljuje Božji projekt, ima u sebi poticaj koji poziva na obraćenje i na obnovu čovjeka u njegovu izvornom sjaju.

Kako vidimo, već ranije je u Izraelu, na razini duhovnosti, postojalo tumačenje patnje kao odgojnog sredstva i kao nečeg što može biti od velike koristi za čovjeka.⁸⁴ Svjesni da se ništa ne događa bez dobrog Boga i njegova dopuštenja, biblijski pisci su bili uvjereni da treba prihvatiti kao dobro sve što god nam se dogodi.⁸⁵ Sv. Pavao tu veliku i važnu istinu ovako izriče: »Znamo da Bog u svemu na dobro surađuje s onima koji ga ljube« (Rim 8,28). Potpuno u skladu s tim biblijskim naukom, sv. Ljudevit u svojoj Oporuci pripominje svom sinu: »Ako ti Gospodin pripusti neku poteškoću, blago je i sa zahvaljivanjem podnesi. Misli da je to za tvoje

odjekuje na ustima. Treba hvaliti Božju providnost koja zato svoje kažnjava u vremenu da ih zakloni od vječnih bičeva; zato pritište da uzdigne, zato siječe da izliječi, zato obara da podigne. Jačaj, dakle, predragi, duha za strpljivost tim i drugim svetopisamskim svjedočanstvima pa veselo čekaj radost nakon žalosti« (Iz Poslanice svetoga Petra Damianija, biskupa, u: BOŽ. ČAS., II, str. 1184-1185).

⁸³ Ivo Andrić piše: »Ima saznanja, kasnih, dubokih koja su suđena kao dar ljudima koji misle i pate« (*Ex ponto*, s. 92).

⁸⁴ Samo je u tom duhu pisac 2 Mak mogao protumačiti brzi nastup kazne kao čin Božje dobrohotnosti (2 Mak 6,12-17; 7,31-38). U istom duhu biblijski mudrac tumači preranu smrt pravednika kao čin Božje dobrote da ga zaštiti od grijeha (Mudr 4,17-20).

⁸⁵ Pisac PSEUDOBARNABINE POSLANICE piše: »Što god ti se dogodi, prihvati kao dobro, svjestan da se ništa ne događa bez Boga« (u: BOŽ. ČAS., IV, s. 41).

dobro«. ⁸⁶ I doista, ako patnju dočekamo kao učitelje, kao šansu da nešto dotaknemo i otkrijemo, onda nam ta patnja postaje prijatelj i izvor blagoslova. A ako panično bježimo od nje i odbijamo je, onda nam ne može ništa pružiti nego gubitak. Patnja je jedna vrsta našeg teleskopa. Ona nije ni nešto ružno ni neprirodno, ni nešto što ne treba da nam se dogodi. Mislim da naš odnos prema patnji nije u redu, a da je ona sasvim u redu za nas kao ljude. Kroz patnju dohvaćamo neke stvari koje ne možemo dohvatiti na drugi način, kao što kroz radost dohvaćamo ono što se drukčije ne da dohvatiti. Mi toliko panično bježimo od patnje, od smrti, da već zbog toga patimo, i patnja nam onda ne može ništa pružiti nego gubitak. A ako patnju dočekamo kao učitelja, odnosno kao šansu da nešto shvatimo, da nešto dotaknemo, da otvorimo u sebi jedan izvor koji je do sada bio zapečaćen, onda nam ta patnja postaje prijatelj i rodilište novoga.

Iz svega što smo već kazali jasno proizlazi da se patnja ne smije promatrati isključivo kao kazna za grijeh. Vidjeli smo da je Bog daje i pravednicima i grešnicima. Samo je njezina namjena u tim slučajevima drukčija. U slučaju bezakonika ona djeluje kao ljekovita kazna i opomena, dok je u slučaju pravednika sredstvo milosrđa, u smislu da se Bog njome služi s nakanom da dovede čovjeka do višeg stupnja religioznosti i duhovne zrelosti, do potpunijeg ostvarenja. Ipak, treba priznati da je i taj odgovor na pitanje o podrijetlu i svrsi patnje parcijalan, tj. da nije kadar dati rješenje za sve konkretne slučajeve. Iza svega toga još uvijek ostaje neprotumačiv ostatak. Dakle, ni viđenje patnje kao odgojnog sredstva nije u stanju eliminirati sav »skandal zla«, odnosno protumačiti opstojnost svega zla u svijetu. Naime, ima u svijetu mnogo takvih patnji koje se ne mogu tumačiti kao sredstvo ljudskog sazrijevanja, patnji koje nadilaze ljudske moći i koje čovjeka razrušuju u fizičkom i duhovnom pogledu, vode ga do ludila. ⁸⁷ Upravo te apsolutno »beskorisne« patnje, koje ne mogu pridonijeti usavršenju osobe koja ih podnosi, izazivaju veliku bol u srcima ljudi i često bude revolt protiv Boga. Te su patnje najupitnije. Sjetimo se samo nedužne djece koja stradavaju u ratovima, djece koja se rađaju s teškim tjelesnim i duševnim nedostacima koji nikada neće biti uklonjeni, osoba koje stradavaju u prometnim nesrećama ili u prirodnim nepogodama, itd. Tu misterioznu komponentu bit će teško racionalizirati u bilo kojem teološko-filozofskom sustavu. Dakle, postoje patnje koje se ne mogu integrirati u proces duhovnog sazrijevanja i razvoja, barem na individualnoj razini. Na toj pozadini uvidamo nedovoljnost i tog rješenja ljudske patnje. Elihuove besjede pokušale su dati svoj prinos za rješenje općeg problema patnje i zla u svijetu, ali ne više od prinosa.

Ako određena patnja nije mogla biti ugrađena u rast i sazrijevanje dotičnog stradalnika, ona vrlo dobro može poslužiti rastu, sazrijevanju i produbljivanju osoba koje su povezane s tim patnikom. Za to nam život pruža bezbrojne primjere. Navodimo samo jedno svjedočanstvo. Profesorica Jasminka iz Zagreba ovako piše o svojoj mongoloidnoj Luciji: »Takva oštećena djeca, kao što je moja Lucija, uporno čovjeka vraćaju na izvor, na iskon. Mi se svednevice udaljujemo od onih čistih stvari. Lucija je test naše ljudskosti«. ⁸⁸ I doista, bez tih i takvih križeva u životu često bismo ostali površni i nezreli. Promatrane u tom svjetlu, te su patnje ukazuju za nas kao milost a ne kao prokletstvo. Sve nam to pokazuje da je zajedničarska dimenzija ljudskog

⁸⁶ Iz Duhovne oporuke svetog Ljudevita svome sinu, u: BOŽ. ČAS., IV, s. 1024.

⁸⁷ Lako je govoriti o patnji kao sredstvu ljudskog i vjerničkog sazrijevanja kad je čovjek daleko od stvarne patnje. Uza sve to, treba se čuvati defetizma na tom području. K. Rahner s pravom upozorava da ne smijemo biti nepravedni i jednostrani previđajući golemi raspon mogućnosti ovladavanja strašnom sudbinom uz pomoć vjere, nade i ljubavi (K. RAHNER, *Worte von Kreuz*, s. 32). V. E. Frankl je svjedok, npr. da su iste patnje u koncentracijskim logorima za jedne bile fizičko i duševno razrušenje, a za druge pogonska snaga za nove uzlete.

⁸⁸ Navedeno prema: L. DEPOLO, *Braća naša zaboravljena*, u: Glas Koncila od 15. srpnja 1990, s. 14.

življenja, koju Biblija posebno naglašava, sudbonosno važna za rješavanje teškog problema patnje.⁸⁹

6. Patnja povlašteno mjesto susreta s Bogom

Job je na vlastitoj koži iskusio da svi teološki i filozofski pokušaji da se riješi problem patnje i boli ostaju nedovoljni, završavaju u praznom. Došao je do zaključka da samo osobni susret s Bogom može dovesti patnika do toga da prihvati vlastitu bol, da se ponizno podvrgne.⁹⁰ Stoga se Jobova knjiga može označiti kao kraj svake teologije, svakog pokušaja da se na razumski način riješi problem patnje i boli.

Očito je da Jobova drama ne rješava konačno, na teorijskom planu, problem patnje i boli. To i dalje ostaje otvoreno pitanje. Ali problem patnje je življen u Jobovu slučaju kao oduševljenje (strastveno) traženje Boga. Hrvanje s patnjom i boli bilo je za njega prigoda, poticaj da traži Boga Spasitelja, da se s njime susretne. Dakle, prvi »problem« Jobove knjige jest Bog! I kad Job susreće Boga, onda šuti i klanja se otajstvu transcendentne Božje slobode. Ali istinska afirmacija Boga nije intelektualna igra, već se rađa iz autentičnog religioznog iskustva. Nakon veličanstvene teofanije, postavši ponizan srcem i siromah duhom i oslobodivši se svih karikaturnih slika o Bogu, »shvatiti« će kako može shvatiti vjernik. U tom trenutku on shvaća da se ne smije stavljati na mjesto Boga, da treba odvažno prihvatiti svoje stanje čovjeka i da ne može postavljati nerješivo pitanje: »zašto« bol. U tom vjerničkom ozračju Job izriče osnovni »credo« svoje knjige koji glasi: »Shvaćam da možeš sve / i da nijedna stvar nije nemoguća za te... / Govorio sam bez razbora / i o stvarima koje me nadilaze, koje ja ne shvaćam... / Poznavah te po čuvenju, ali sad te oči moje vidješe / Stoga povlačim svoje tvrdnje i kajem se...« (Job 42,1-6). Kratko rečeno, kao vjernik priznaje da su pravednost i dobrota Božja veće od misli i srca čovjekova, i da ih stoga mi ne možemo suditi, nego ih trebamo prihvatiti i podvrgnuti im se. Bog je tu razotkriven kao Bog ljubavi i Spasitelj. Čini se da se čitava knjiga kreće prema toj izjavi, da je na nju usmjerena. U tim se recima nalazi ishodišna točka cijeloga djela.

Srce tog znamenitog ulomka iz Jobove knjige nalazi se u izjavi: »Po čuvenju tek poznavah te dosad, / ali sada te oči moje vidješe« (42,5). U prvom dijelu riječ je o spoznaji iz druge ruke, i stoga nesavršenoj. Odnosi se na teološku predaju Jobovih prijatelja, na sistematiziranu teologiju koja je predočavala Boga na sliku čovjeka, kroz ljudske kategorije. Konkretno, pouka koju je Job primio predstavljala je nauk mudrih o božanskom upravljanju svijetom. Sad on prima izravnu božansku spoznaju: spoznaju vjere. U biblijskom i istočnjačkom načinu govora izričaj »sad te oči moje vidješe« izražava najintimniji mogući susret s Bogom.⁹¹ To je vrhunac vjere, izravno i radikalno iskustvo Boga. To autentično iskustvo Boga oslobađa Joba od krivih teoloških postavki koje je baštinio od predaje kao i njegovi prijatelji. I on je dotada sudio Boga prema normama koje je čovjek kodificirao (»po čuvenju«). Na osnovi primljene mudrosti, on je zahtijevao rehabilitaciju u zdravlju i u radosti života. Sada shvaća da božanski sud nije uvjetovan nevinošću čovjeka. Ovaj put izvor spoznaje nije više refleksija mudraca i njihova usmena predaja, nego izravno iskustvo Boga. On sada vidi Boga »prosvijetljenim očima srca« (Ef 1,18). Preko tog izravnog susreta stječe spoznaju Boga. Na osnovi te nove spoznaje Boga,

⁸⁹ Usp. I. ANDRIĆ, *Ex ponto. Nemiri*, s. 30-31.

⁹⁰ Usp. D. KINET, *L'ambiguïté...*, s. 71.

⁹¹ Usp. B. LANG, *Ein Kranker sieht seinen Gott*, u: R. BAERENZ (izd.) *Der Mensch unter dem Kreuz: Wegweisung, Erfahrungen, Hilfen* (F. Pustet), Regensburg 1980, 1. 42.

uviđa i smisao sebe samoga. Dakle, više od analiza pojmova i termina teološkog problema, čovjek ima potrebu prije svega od osobnog iskustva božanske akcije u svom životu. Samo tako se pomiruju (i relativiziraju) različite teološke škole i umovanja različitih teodiceja. S tim recima Jobova knjiga otkriva svoj osnovni cilj, traženje Boga. Dakle, posrijedi je pitanje vjere. Bog ostavlja Jobu njegovu patnju, ali mu daje uvid da se ta patnja može uklopiti u veličanstven Božji plan o svijetu i o povijesti. Bog ne diže bol, ali se stavlja uz bok onoga tko trpi. Bog kojega je Job u svojoj patnji razotkrio nije više onaj koji nagrađuje prema shemama neposrednog nagrađivanja, nego Bog koji sluša i koji će pobijediti zlo u vrijeme predodređeno njegovim planom upravljanja. Bog mu nije objavio konkretan i precizan smisao i vrijednost njegovih nedaća, ali mu je dao shvatiti da one nalaze mjesto u Božjem planu o njegovu životu i da nisu izvan Božje kontrole. Obogaćen tim novim uvidima vjere, Job sada može nastaviti svoju storiju patnika, jer je pronašao način da bude čovjek i jer je otkrio da Bog ne samo da ga ne kažnjava, nego stoji s njim. Upoznavši Boga, Job je postigao točnu spoznaju sebe samoga. Job više nije čovjek kontestacije, nego patnik koji je postigao ispravan stav vjere. Postigavši jasnoću vjere, Job i dalje ostaje patnik, ali nalazi svoje mjesto u svijetu: prihvaća osamljenost jer mu je Jahve blizu. Ispoviješću: »Moje oči su te vidjele«, izražava svu sreću svršene i utješene boli u Bogu. U nazočnosti Božjoj svaka patnja prestaje. U Bogu koincidiraju i bivaju razriješene kontradikcije pod kojima čovjek trpi.⁹² Naš autor zaključuje svoju poruku tom formulom koja nije posljednja biblijska poruka nego je otvorena formula koja može primiti obogaćenje u procesu rasta objave i biblijske refleksije. Živa je i nepobitna istina da je Jobova drama potpuno protumačiva samo u svjetlu Kristova križa i uskrsnuća.

Na toj točki, pošto je Jahve stavljen na svoje pravo mjesto, Job je obraćenik koji se kaje i ostavlja iza sebe greške i siromaštvo prethodne religije (Job 42,6). Dakle, novo iskustvo Boga i vjere vodi Joba do obraćenja. On opoziva svoje riječi, svoje uzaludno traženje rješenja patnje prema previše ljudskim shemama. I on je bio zakužen dogmatskim stajalištem, koje postojano brane njegovi prijatelji, a koje poistovjećuje Božju narav s retributivnom pravdom njegove providnosti. Kajanje uključuje promjenu mentaliteta i perspektive. Job se u boli kaje zbog svog *titanizma* koji ga je doveo do toga da svodi Boga na prijeporan objekt i da umjesto njega sudi svijet i povijest.⁹³ S tim novim uvidom vjere, do kojeg je došao u izravnom susretu s Bogom, Job povlači svoje osjećaje i podvrgava se Bogu. Da Bog zaslužuje povjerenje, ne može se dokazati ni ljudskim razumom, ni opažanjem stvarnosti, koja je proturječna. To se može prihvatiti samo na osnovi osobnog iskustva Boga, tj. u vjeri.

Unatoč svim prosvjetljenjima, otajstvo Boga – i glede patnje Jobove – ostaje otajstvo. Bol ostaje bitno hrid za sada neosvojiva; iako je djelomično ovladana, ostaje i dalje otajstvo. To je ono što i Biblija priznaje, što na poseban način dolazi do izražaja u Jobovoj knjizi. Ali, otajstvo koje je i pozitivan rizik. Rizik koji može biti izvor razočaranja i smrti, ali koji može uroditi i otkupljenjem i životom. Taj zid boli je rizik koji može udaljiti od Boga, ali koji – kako pokazuje Job – može biti i otajstveno sredstvo komunikacije s Apsolutnim. Jobov primjer tako pokazuje da suočavanje s patnjom može postati povlašteno mjesto susreta s Bogom.

Na pitanje: »Mogu li se uistinu sva iskustva pretvoriti u iskustvo Boga?«, J. Moltmann odgovara: »Sigurno, jer Bog je postao čovjekom. On je uzeo na se našu sreću, našu patnju, naš

⁹² Usp. A. WEISER, *Giobbe*, s. 34–35.

⁹³ Usp. L. J. KUYPER, *The repentance of Job*, u: VT 9 (1959) 91–94; D. PATRICK, *The translation of Job 42,6*, u: VT 26 (1976) 369–370. Križa vjere, koju je u Jeremije i u molitelja Ps 73 izazvalo viđenje sreće bezbožnika, nije poštedjela ni Joba.

griješ i našu smrt, i pretvorio ih je u vlastita iskustva.«⁹⁴ Stoga se Boga može susresti i iskusiti u najrazličitijim iskustvima života: u patnjama koje podnosi uznik u tamnici, u odvažnosti čovjeka koji se transcendiru u nadi, u mračnoj tjeskobi koja nas čini slabima i bespomoćnima, ali i u onim trenucima u kojima se potpuno zaboravljamo i miješamo s otajstvom koje sve zaogrće. Transcendentalna usmjerenost i otvorenost ljudskog bića, koja tvori najljudskije ljudsko u čovjeku, dolazi do izražaja i u trenucima velike radosti, i u trenucima tjeskobe, u susretu s patnjom i smrću. Zašto bi se Duh Božji trebao očitovati samo kao radost, jedino onda kad se smijemo? Zašto ne također i u našim suzama? Zašto ne bismo trebali osjetiti da je naš plač utješeno? Dakle, i u radosti i u žalosti čovjek se može susresti s Bogom. »Svako iskustvo života i smrću može postati iskustvo Boga: treba se samo otvoriti i otkriti otajstvo Boga u nama i nas u Bogu.«⁹⁵ Pa ipak, Jobov primjer i primjer mnogih drugih patnika pokazuje da su patnja i bol povlašteno mjesto dubljeg i intimnijeg susreta s Bogom. U suočavanju s patnjom i boli, i posebno sa smrću, čovjeku se spontano nameću pitanja o prolaznosti, o smislu ljudskog života i, zajedno s tim, pitanja o Bogu. Tamo gdje čovjek plače, prividno bez nade, gdje se osjeća emarginiranim i zna da ništa od onoga što poznaje ili očekuje ne može nadoknaditi ili ukloniti tu emarginaciju; gdje se čovjek nalazi krajnje osamljen, tu se Bog pomalja, pojavljuje se na obzorima. Iskustvo Boga je najdublje, najsnažnije, najjasnije i najrječitije tamo gdje pucaju granice naše lijepe svakidašnjice, tamo gdje nam se tlo prolama pod nogama, tamo gdje se gasi sjaj i svjetlo koji osvjetljaju oazu naše životne pustinje, tamo gdje osjećamo da se steže obruč naše ograničenosti – tu dolazimo u dodir s Neograničenim, u iskustvu prolaznosti stvaramo iskustvo Vječnoga.⁹⁶ Put da se stigne do te punine intuicije jest onaj kušnje: svjetlost se otkriva na paradoksalan način, tj. preko tame.⁹⁷

Patnje i stradanja produbljuju i produhovljuju čovjeka; sile ga na razmišljanje (da siđe u dubine svojega bića i da se susretne sa samim sobom) i na traženje čvrstih uporišta, a time i na susret s Bogom. Stoga, progoni, poruge, krive osude i druge životne nedaće mogu biti pogonska snaga za duhovne uzlete, za približenje Bogu. Taj proces duhovnog produbljenja i približavanja Bogu kroz životne protivštine dobro uočava i psihološki istančano opisuje umni Grgur Veliki. Govoreći o čovjeku koji čini divna djela, a zauzvrat prima porugu, on piše: »Udaren klevetama, vraća se samom sebi te se u sebi još više oslanja na Boga jer izvana nije našao ono što bi ga umirilo. Sva se nada učvršćuje u Stvoritelju, a podsmijehu može odoljeti samo unutarnje uvjerenje. Rastužen duh Bogu postaje to bliži što je dalji od ljudske hvale i naklonosti. On se oslanja na molitvu i, izvana pritisnut, nastoji što bolje prodrijeti u ono što je unutrašnje.«⁹⁸ Od Joba patnika do Isusa raspetoga to je postojano učenje Biblije. Job je udaren patnjama da bi snažnije upoznao Boga, jače uzvjerovao i prionuo jedino uz njega.⁹⁹ Izraelski narod je prognan

⁹⁴ J. MOLTMANN, *Esperienze di Dio. Speranza – Angoscia – Mistica* (Queriniana), Brescia 1981, s. 6.

⁹⁵ ISTI, *Ondje*.

⁹⁶ Usp. C. G. JUNG, *Antwort auf Hiob*, u: Ges. Werke, vol. 11, s. 447–448; I. ANDRIĆ, *Ex ponto. Nemiri*, s. 21–23. 34.

⁹⁷ Tek kad čovjek stiže do »granica između svjetla i tmina (Job 26,10) on promatra dubinu i ljepotu svog intelekta..., promatra svjetlost...« (ARCHIMADRITA SOFRONIO, *Silvano del Monte Athos*, s. 165). Naravno, u vjerničkom se viđenju ta pedagoška funkcija patnje dopunja vizijom otajstva ljubavi Božje koja privlači sebi čovjeka patnika.

⁹⁸ Iz Poučnih knjiga o Jobovoj knjizi, svetoga Grgura Velikog, pape, u: BOŽ. ČAS., III, s. 194–195.

⁹⁹ Ovako K. Barth, jedan od najvećih teologa dvadesetog stoljeća, sažima Jobovo religiozno iskustvo: »Čovjek može uistinu upoznati strijele koje se zabadaju u njega... Strahote koje se okreću protiv njega (Job 6,4). On može uistinu iskusiti da je njegov život borba i da su njegovi dani dani radnika-najamnika (Job 7,1)... On može biti uistinu čovjek čiji je put taman i kojega je Bog stisnuo u obruč (Job 3,23)... Ali baš u toj situaciji on se ne

u izgnanstvo i prolazi kroz pustinju da se očisti. Isus je razapet na križu kako bi se posvema predao Ocu i nama pokazao put predanja. Patnje su, dakle, krize rasta koje nas potiču da iziđemo iz pospalosti i drijemeža. Naši neprijatelji, npr., nas progone ali time istodobno i gone k Bogu. Ljudska povijest nam pokazuje da su tek oni razapeti pravi svjedoci vječnosti. Kad to shvatimo, tek tada ćemo biti vjerni sljedbenici Joba i raspetoga Krista. Stoga trebamo biti zahvalni i protivnicima koji nam pomažu da pročistimo vjeru i produbimo svoja vjernička opredjeljenja, koja nas potiču na dozrijevanje u vjeri. Sve nam to pokazuje da Jobova ispovijest: »Po čuvenju tek poznavah te dosad, / ali sad te oči moje vidješe« (Job 42,5), nije puka fraza, nego duboka i važna biblijska istina.

7. Jadanje kao molitva

U Rimskom Martirologiju Joba se definira kao »čovjeka udivljujuće strpljivosti« (Admirandae patientiae vir). Očito je da se time želi naglasiti njegova vjernička predanost u volju Božju. Međutim, to je samo jedno lice Joba. On je, u isto vrijeme, i izraz ljudske tjeskobe i hrvanja (sporenja) s Bogom. Želimo li biti pravedni prema tom liku, moramo uvijek uzeti u razmatranje i taj vid njegova života.

Job je čovjek od krvi i mesa. Nema čitatelja koji može ostati ravnodušan pred tim likom koji predstavlja dio nas samih. Iako isprepleten tragičnim događajima, on oličuje u sebi proces pun svjetlosti i nade. On je pošteno i iskreno tražio istinu, bio je otvoren novim uvidima, tragao je za novim rješenjima, čak i pod cijenu tjeskobe. Njegovi prijatelji ostali su ropski privezani uz dotadašnja rješenja i nisu imali odvažnosti da se otvore novome; oni nisu dopustili da istina bude veća od njihova poimanja te istine i da objava ima svoj razvoj, rast. Ti su ljudi petrificirali dotadašnji poklad objave i na taj su način željeli zaustaviti povijesni razvoj, što je u protivnosti s Božjim planovima. Tu se nalazi srž trajne napetosti između konzervativnih i progresivnih snaga u krilu ljudske zajednice. Veličina Joba sastoji se i u tome što svoje prijatelje, koji su ga grdili i proglašavali grešnikom, nije prezreo nego se »založio« za njih. To je bio jedan od razloga da ga je Bog javno rehabilitirao i umnožio mu dobra. Upravo to želi naglasiti pisac naše knjige kad kaže: »I Gospodin vrati Joba u prijašnje stanje, jer se založio za svoje prijatelje, pa mu još udvostruči ono što je posjedovao« (Job 42,10). Taj Jobov stav trebao bi biti trajno nadahnuće za progresiste i konzervativce u rješavanju njihovih međusobnih napetosti.

Pripadnici stoičkog pokreta nastojali su negirati bol. Njihov je ideal bio da ljude odgoje tako da ih učine bešćutnima i nedostupnima žalosti. U tom duhu Marko Aurelije, jedan od utemeljitelja stoicizma, piše: »Budi kao hrid o koju se neprestano razbijaju valovi mora. Ta hrid ostaje nepomična dok okolo bjesomučno kovitlaju valovi. Kako sam nesretan, kažeš, da me zadesila ta nesreća. Naprotiv, radije reci: kako sam sretan da ostajem nedostupan žalosti ne osjećajući se niti ranjen od sadašnjosti, niti zastrašen od budućnosti ma što mi se dogodilo.«¹⁰⁰ Treba ipak reći da to stoičko gledište nije i gledište žido-kršćanske objave. Baš protivno, najbožanskija među knjigama – Biblija – istodobno je i najljudskija. To jasno pokazuje Job,

smije predati, s rezignacijom, fatalizmom ili religioznom utjehom, nego se mora egzistencijalno izručiti s neizrecivim uzdahom Duha: 'Ja znam da Otkupitelj moj živi' (Job 19,29). Tada čovjek ljubi Boga, ne prije ili poslije... Za razliku od svojih i previše religioznih prijatelja, on je dostigao živu točku u kojoj čovjek i njegov svijet ne stoje više samo u noći nego stoje jednako u odsjevu dolazećeg dana slave u kojoj se Bog objavljuje kao veliki nepoznanik a otajstvo kozmosa se objavljuje kao Božje stvorenje« (K. BARTH, *Epistola ai Romani*, Milano 1974, s. 300–302).

¹⁰⁰ MARKO AURELIJE, *Pensees. Livre IV*, 49 (Navedeno prema: A. FEUILLET, *Il significato fondamentale dell' agonia nel Getsemani*, u: SDC, I, s. 71).

Jeremija, neki psalmi i mnogi drugi ulomci SZ-a. U traganju za novim rješenjima patnje i boli, Job se bori i spori s Bogom; postavlja mu pitanja o njegovoj pravednosti: zašto su baš njega zadesile te i takve nedaće? U tom ridanju i sporenju s Bogom očituje se Jobovo čovjštvo kao nigdje drugdje. Dršće pred patnjama i smrću, proklinje dan svojega začeca.¹⁰¹ Međutim, patnja za Joba nije nikada postala argument za nijekanje Boga niti za pribjegavanje komotnoj soluciji ateizma. Baš protivno, patnja ga prisiljava da traži Boga, i to dobrog Boga u kojega vjeruje iako mu se taj objavljuje prividno kao neprijatelj koji ga zasipa svojim strijelama. Jobove tužbe su pobuna protiv Boga koji ne može patiti, koji je gluh na ljudsku patnju i protiv tumačenja načela nagrađivanja. Job pati i protestira, ali nikad ne pada u bezvjerje i očaj. Tu se nalazi njegova veličina. Dok se čovjek jada i spori s Bogom, to još i nije loše. Loše je kad čovjek ne želi s Bogom imati više nikakva posla. Loše je kad čovjek izbjegava susret s njim, kad ga više ne traži. Vrlo je znakovito u tom pogledu da izabrani narod nosi simbolično ime »Izrael«, što znači »onaj koji se hrve s Bogom«. Po Andrićevu mišljenju, to nije sudbina samo izraelskog naroda, nego svakoga čovjeka posebice. U tom smislu on piše: »A svaki se živ čovjek bori s Bogom, jedan dulje a drugi kraće; i svaki podlegne«. ¹⁰² Božji odgovor Jobu nalazi se u tvrdnji njegove stalne i posvudašnje nazočnosti, u daru njegove nazočnosti: on je uvijek i posvuda nazočan, i stoga nikada nije napustio Joba. To osvjedočenje je najveći dar koji je Job primio od Boga preko svoje kušnje.¹⁰³

Koliko god odvažan, Jobov protest ostaje uvijek i molitva, tj. istinsko traženje Boga, autentična molitva prema pravom Bogu, molitva puna nade. Sam Bog na kraju hvali Joba da je rekao o njemu istinite stvari (Job 42,7-8). Na taj način Bog odobrava Jobov protestativni govor koji krči put prema novome, a kudi servilan stav hvalitelja i konzervatora prošlosti, koji je kočnica svakog napretka.

Nažalost, rijetko ćemo danas u službenim kršćanskim molitvama susresti onu iskrenost koju nalazimo u Joba, Jeremije ili u psalmima. Te su molitve izgubile ono jetko biblijsko jadanje. Taj se postupak opravdava time da se kršćanin ne smije buniti protiv Boga: on ne smije izraziti osjećaj pobune, nego se treba podvrgnuti volji Božjoj. To je stoicizam, a ne pokazivanje čvrstoće karaktera. U svakom slučaju, nije kršćanstvo. Zapravo, i sam Isus – našavši se u svojoj tjeskobnoj mucu na križu – upravlja Bogu mučno pitanje: »Bože moj, Bože moj, zašto si me ostavio?« (Mk 15,34).¹⁰⁴ Iako je istina da je predanje u volju Božju temeljna kršćanska vrlina, to ne isključuje određenu borbu s Bogom, određeno propitivanje i traženje smisla, snažan dijalog s njime. Samo velika vjera čini to mogućim; što je veća borba i sporenje, to snažnije može biti predanje Bogu. Ne trebamo se, stoga, skandalizirati nad tim protestativnim jezikom Joba, Jeremije i psalmista. Sigurno bi i naše današnje molitve bile životnije i bogatije da nisu očišćene od tih elemenata. Možda se u tom nedostatku nalazi glavni razlog zašto nam moderni

¹⁰¹ Nema sumnje da su mnogi veliki književnici našli nadahnuće u tom protestativnom Jobovu govoru za opis svojih likova. Tu možemo smjestiti i *jauk umirućeg Ivana Il'ić*, protagonista iznimne pripovijesti Lava Tolstoja. Izgleda kao sinteza dugog Jobova jadanja, ali jadanje koje nema rješenja. Tu čitamo: »Plakao je nad svojom napuštenošću, nad svojom strašnom osamljenošću, nad okrutnošću ljudi, nad okrutnošću Boga, nad činjenicom da Bog nije postojao. Zašto sve to? Zašto si me doveo ovdje? Zašto, zašto me mučiš tako strašno? Nije očekivao odgovora i plakao je jer odgovor nije postojao i nije mogao postojati. Bol se ponovno pojavila, ali se on nije micao, nije zvao. Gore – govorio je u sebi – gore, udari! Ali zašto? Što sam ti učinio, zašto?« (L. N. TOLSTOJ, *La morte di Ivan Il'ić*, Milano 1976, s. 79).

¹⁰² I. ANDRIĆ, *Ex ponto. Nemiri*, s. 113.

¹⁰³ Usp. J.-C. SAGNE, *Il grido di Gesù sulla croce*, u: CONCILIUM 9 (1983) 102.

¹⁰⁴ U tom svojem pitanju Bogu Isus se poslužio riječima Ps 22.

oblici molitve postaju često i brzo dosadni. U njima ne nalazimo sebe, svoje osjećaje i iskustva, jer život je – borba.¹⁰⁵

8. Tjeskoba i patnja kao preduvjet stvaranja

Jedan od najvećih umjetnika među tvorcima SZ-a jest biblijski Job. Sigurno nije slučajno da je on i jedan od najvećih patnika. Te su dvije stvarnosti u životu ljudi često povezane.

Poznati talijanski spisatelj *Ferruccio Parazzoli* izjavljuje jednom zgodom: »Ne poznam druge sile koja navodi čovjeka da piše ako ne bol: pokušaj da se ezorcizira zlo...«¹⁰⁶. Nema sumnje da patnja izostrava i produbljuje čovjekove moći zapažanja, da rasprijetava i potiče kreativne sposobnosti ljudskog bića. Nobelovac Andrić priznaje da je tek na tamnoj pozadini zatvorskih patnji uvidio svu veličinu života i svu ljepotu svijeta. U tom kontekstu on piše: »Sve što je ikad samo taklo oči, usne i ruke moje sve je u mojoj svijesti živo i svijetlo na tamnoj pozadini ove patnje. Raskoš i ljepota života žive neuništivo u meni.«¹⁰⁷ Dakle, patnja i bol snažnije aktiviraju sve moći našega duha. Ne smijemo stoga »nemoćnike, bolesnike i ostale patnike proglašavati 'invalidima', koji ništa ne privređuju pa bi ih trebalo brisati iz 'aktive' čovječanstva; povijest, naime, pokazuje da je njihov prinos na moralnom, kulturnom i drugim područjima neopisivo velik. Već je sv. *Augustin*, a za njim jednako i sveti *Bernard* upozoravao da zdravi često pod humanim vidom od svojih bolesnika više blagodati primaju nego što iz usluga pružaju. Poznato je da su najslavniji učenjaci i umjetnici svijeta bili ujedno i veliki patnici. Homer i Milton bili su slijepci, Beethoven je ostao bez sluha; Pascal je u lipnju 1658, pateći od užasne zubobolje, došao do svojih genijalnih izvoda o cikloidnoj krivulji... A tko god je pročitao jednu ili drugu studiju Viktora Frankla, morao se uvjeriti s kakvim je duševnim bogatstvom i stvaralaštvom taj liječnik – patnik uspio izići iz logorskog pakla.«¹⁰⁸ Kada sve to uzmemo u obzir, moramo priznati da su duboko osnovane riječi Bertranda Russella: »Gdje nema patnje, nema ni kulture.«¹⁰⁹

Zašto patnja i odsutnost Boga trebaju potaknuti stvaranje umjetničkog djela? Jednostavno, jer čovjek treba izgubiti svoju sigurnost, sve ono što ga tvori, drži, definira, veže, da bi se angažirao na putu stvaranja, plodnosti. Na taj način dospijeva u stanje razoružanog djeteta, što je tajni izvor svakog poleta. Djelo se rađa – kao svako živo biće – bolnim odvajanjem. Proizvodi lom. Napustiti, biti napušten, to je uvjet rađanja i stvaranja. Jobova knjiga je povijest ljudske tjeskobe, nužni uvjet rođenja Duhu. Ona je izazov. Upravo to želi naglasiti i G. Bernanos kad kaže: »Sve više vjerujem da ono što mi zovemo žalost, tjeskoba, očaj,... da je to sama duša; jer, poslije pada, stanje čovjeka je takvo da ne bi mogao više zamijetiti ništa u sebi i van sebe ako ne pod oblikom tjeskobe.«¹¹⁰ Imajući u vidu sve te pozitivne učinke koji mogu proizići iz tjeskobe, J. Collet s pravom kliče: »Blažena tjeskoba koja nas čini plodnima, rodnima; koja čini da se rađamo duhu, kazalištu, filmu i svakom obliku stvaranja. Možda je samo izazov plodan. Bergmanov. Jobov. Ustvari, Job je veliki umjetnik.«¹¹¹

¹⁰⁵ Usp. R. E. MURPHY, *Giobbe, Salmi*, s. 57–58.

¹⁰⁶ Navedeno prema: G. RAVASI, *Giobbe*, s. 254.

¹⁰⁷ I. ANDRIĆ, *Ex ponto. Nemiri*, s. 24.

¹⁰⁸ J. ČURIĆ, *O spasonosnom trpljenju*, u: *Obnov. život* 2 (1986) 114.

¹⁰⁹ Navedeno prema: J. ČURIĆ, *Nav. čl.*, s. 114.

¹¹⁰ GEORGES BERNANOS, *Journal d'un cure de campagne (Le Pleiade)*, s. 1183.

¹¹¹ J. COLLET, *Da Giobbe a Bergman L'angoscia, la stida*, u: *CONCILIUM* 9 (1983) 126.

9. Jobovski problem u suvremenoj literaturi

Jobov problem ostaje trajan čovjekov problem. Talijanski redatelj Ermanno Olmi izjavljuje: »Job je jedna od ključnih osoba Biblije, najbliži čovjeku svih vremena. To je veliki prijatelj koji se obraća Bogu snažno da ga pita gdje je, da odgovori, da kaže zašto toliki zli uspijevaju, toliki nevini pate i plaćaju, tolika djeca umiru. Job je čovjek koji se ne zadovoljava više, koji se obraća Bogu krvavim pitanjima, koji traži ista objašnjenja koja muče i današnji religiozni svijet. To je moderni čovjek koji nema straha, ni navika i koji osjeća dužnost da sve prodiskutira. To je čovjek godine nula, kao mi.«¹¹² To je razlog zašto s različitim naglascima i u različitim oblicima Job ostaje »polarna zvijezda« u misli, u poeziji i u modernoj suvremenoj imaginaciji.¹¹³

Suvremena kultura stavlja čovjeka pred raskršće odakle se računaju dva puta, put beckettianskog Godota, put bez izlaza, ovijen ponavljanjem apsurda, i Jobov put, gorak put, ali s mogućim obzorom.¹¹⁴ Kao predstavnika prvog puta možemo uzeti Alberta Camusa. Camus i Job podižu ista pitanja: zašto postoji zlo i zašto pravednik trpi? Obojica proživljavaju duboku egzistencijalnu krizu. Njihova su pitanja radikalna i tiču se čovjeka, njegove sudbine i Boga samoga. Ali ista kriza je življena od Camusa i Joba s dva posve različita stava: Job uvijek postavlja pitanje kao vjernik, Camus kao ateist. Različito je i rješenje krize: Job u svojoj patnji razotkriva lice Božje, intimnije se susreće s Bogom, dok Camus u problemu patnje i zla nalazi dodatni razlog za nijekanje Boga, još jedan motiv više za tvrdnju o apsurdnosti života. Po njegovu mišljenju, ljudska egzistencija je usporediva beskorisnom naporu Sizifa koji gura uz padine kamen koji je određen da se otkotrlja u dolinu, i tako uvijek iznova.¹¹⁵ Uz pobune protiv Boga u takvim prilikama, postoje i mnogi primjeri koji odišu tajnom nadom koju, kao Job, vjernik – patnik nastavlja stavljati u svojega Boga. Jedno takvo izvorno svjedočanstvo moglo bi biti ono pariške židovske spisateljice Simone Weil. U djelu *La pesanteur et la grace* piše da su među osobama Staroga zavjeta samo Abel, Enoh, Mojsije, Melkizedek, Job i Danijel bili čisti. Po njezinu sudu, njihova čistoća izvire iz njihova odvajanja, iz njihove patničke katarze.¹¹⁶ Taj proces »zahtijeva od nas da se prođe kroz tjeskobe koje su jednake onima koje bi izazvao gubitak dragih osoba i svih dobara... I sve to ne trebamo dići mi sami, nego izgubiti kao Job«.¹¹⁷ Na vlastitoj koži je iskusila da »samo savršeno odvajanje dozvoljava vidjeti gole stvari, van magle lažnih vrijednosti. Bili su potrebni čirevi... da se Jobu objavi ljepota svijeta. Jer nema odvajanja bez boli.«¹¹⁸ A u svom najpoznatijem djelu *Očekivanje Boga* napisala je i ove riječi: »Nesreća čini Boga potpuno odsutnim, odsutnijim od jednog mrtvaca, odsutnijim od svjetla u potpuno tamnom podzemlju... Treba da duša nastavi ljubiti uprazno, ili u najmanju ruku da opstane volja da se ljubi, barem i s najmanjim djelićem sebe same. Tada dolazi dan u kojem joj se Bog osobno pokazuje i objavljuje joj ljepotu svijeta kako se dogodilo za Joba«.¹¹⁹ Slično

¹¹² Navedeno prema: C. STAJANO, *La Milano neocapitalista rivelata dai pubblicitari*, u: »Avvenire« od 19. I. 1969, s. 9.

¹¹³ Usp. N. A. FRANCISCO, *Job in World literature*, u: AA. VV., *The book of Job*, Louisville 1971, s. 521–533. D. L. BERRY, *Scripture and imaginative literature focus on Job*, u: »Journal of General Education« 19/2(1967) 119–131.

¹¹⁴ Usp. H. BECKMANN, *Godotoder Hiob. Glaubensfragen in der modernen Literatur*, Hamburg 1965.

¹¹⁵ Usp. A. CAMUS, *La peste* (1947) i *Il mito di Sisifo* (1942).

¹¹⁶ Talijanski prijevod: S. WEIL, *L'ombra e la grazia*, Milano 1951, s. 198.

¹¹⁷ ISTA, *Nav. dj.*, s. 81.

¹¹⁸ ISTA, *Nav. dj.*, s. 96.

¹¹⁹ SIMONE WEIL, *Attesa di Dio*, Roma 1954, s. 152–154.

videnje o ljudskoj patnji nalazimo i kod suvremenog židovskog nobelovca I. B. Singera.¹²⁰ Govoreći o Magu iz Lublina, konstatira: »Stiže u ulicu koja nosi ime Bol. Tako bi se trebale zvati sve ulice. Čitavi svijet nije doli patnja.«¹²¹ Međutim, pripovijest ne završava tom tvrdnjom. Za tog vjernog Židova, na kraju tunela boli pojavljuje se Bog: »Vidio je ruku Božju. Stigao je do kraja puta.«¹²²

10. Zaključne misli

Ovako bismo ukratko mogli sažeti rezultate rasprave o patnji četiriju sugovornika u Jobovoj knjizi: 1) Za nijednoga od njih svemogući Bog i patnja (zlo) se ne isključuju. Stoga, nema smisla tvrdnja da, ako postoji svemogući Bog, ne može postojati zlo; ili, ako postoji zlo, ne može postojati svemogući Bog. 2) Kao i svaka druga stvar (svijet, čovjek, povijest), i zlo je (patnja, bol, smrt) potpuno podložno Bogu. Čak je i Sotona pod njegovom kontrolom. Stoga, ako zlo i patnja postoje u svijetu po Božjem dopuštenju, treba vjerovati da su oni pretvorivi u dobro, tj. da ih se može razriješiti, transformirati u dobro. Čovjek ne mora u svakom slučaju biti uzročnik zla od kojega trpi (usp. Iv 9,2-3). 3) Iako nam Jobova knjiga pruža mnoge valjane elemente za rješenje problema patnje i boli, ona ipak priznaje da je nemoguće za čovjeka dati potpuno i konačno tumačenje opstojnosti zla u svijetu, posebno svakog konkretnog slučaja. Jedno takvo priznanje, koje je nazočno kod autora dijaloga, predstavlja istinsko doktrinalno dostignuće. Osvjedočenje da je Bog neuhvatljiv – nedohvatljiv – neshvatljiv temeljna je točka i objave i teologije¹²³. 4) Kod sva četiri sugovornika izlazi na vidjelo osvjedočenje da patnje svijeta mogu imati religioznu funkciju. Naime, stradanja su neizostavni preduvjet da bi čovjek dobio pravu spoznaju samoga sebe i da bi uspio uspostaviti s Bogom ispravne odnose. Upravo kroz patnju čovjek uviđa da nije dovoljan sam sebi, da mu je potreban Bog. Ovako bismo ukratko mogli sažeti sav doktrinalni nauk Jobove knjige: zlo postoji jer samo preko zla čovjek, upoznavajući svoje granice i svoje nedostatke, biva potaknut da traži u Bogu pomoć, zaštitu i spasenje, sve one stvari koje sam sebi ne može niti će ikada moći dati.

Kako vidimo, Job zna kazati mnoge stvari o patnji. Poznaje ju kao sotonsku agresiju. Zna je zvati mjestom kušnje u kojoj se Bog kladi na čovjeka u kojega vjeruje; ona je za nj korektivna mjera pogrešaka i grijeha, i odgojna škola u kojoj čovjek sazrijeva. Uza sve to, treba ipak priznati da Jobova drama ostavlja otvorenim teorijski problem patnje. Autor želi reći da treba naučiti mirno prihvaćati to i druga otajstva koja se odnose na Boga i čovjeka. Čovjek je biće koje se realizira preko prijanjanja uz jedan apsolutni Ti koji transcendirava zlo i koji omogućuje čovjeku da ga i on transcendirava¹²⁴. Dakle, Job se patnjom okoristio, izvukao je iz nje pouku. Ranije je poznavao Boga po onom što je slušao o njemu, a sada ga je sam vidio. Sada mu nije do toga da traži pravdu – vidio je Boga i to mu je dosta. Njegova pitanja ostaju bez odgovora, ali on je ipak zadovoljan. Nezamislivo je da bi ga taj Bog ikada mogao napustiti ili biti

¹²⁰ Rodio se u Poljskoj 1904; emigrirao je u SAD 1936, a Nobelovu nagradu za književnost je dobio 1978.

¹²¹ I. B. SINGER, *Il Mago di Lublino*, Milano 1979, s. 176.

¹²² ISTI, *Nav. dj.*, s. 187. – Opširnije o Jobu židovskog geta, vidi: A. NEHER, *L'existence juive, solitude et affrontements*, Paris 1962; M. SUSMAN, *Das Buch Hiob und das Schicksal des jüdischen Volkes*, Freiburg 1968.

¹²³ Suočen s tim problemom, K. Rahner piše: »Ne postoji nikakvo blaženo svjetlo, koje bi rasvijetlilo tamni bezdan patnje, nego sam Bog. A njega se nalazi samo ako se kaže 'da' samoj Božjoj neshvatljivosti, bez koje on ne bi bio Bog« (*Worte vom Kreuz*, s. 43). Dakle, rješavajući zagonetku patnje i boli treba uzeti Boga neshvatljivoga kao odgovor.

¹²⁴ Na to upućuju i drugi veliki mislitelji kao što su Marcel, Lavelle, Buber (usp. G. RAVASI, *Giobbe*, s. 80–81).

nepravedan. Može se pouzdati u njega i kad ga ne shvaća. Job je sada spreman na sve. Kad promatra Boga i kad ga štuje, vidi sebe i svoje nevolje u pravom svjetlu. Nakon tog osobnog susreta s Bogom, Job se odriče svojih prethodnih protesta: »Sve riječi svoje zato ja poričem i kajem se u prahu i pepelu« (Job 42,6).

Te velike i duboke misli Jobove knjige ostavile su neizbrisiv dojam na genijalnog danskog filozofa i teologa, velikog patnika i učitelja patnje S. Kierkegaarda. Upravo njegovim riječima želim završiti ovu raspravu o patnji u Joba. U jednom ispovijesnom ulomku o ulozi Joba u njegovu patničkom životu on piše: »Ah, da nisam imao Joba! Ne mogu vam tumačiti potanko i oštroumno koje značenje i kolika značenja on ima za me. Ne čitam ga očima kako se čita druge knjige; stavljam ga takoreći na srce i u stanju pronicavosti tumačim pojedine pasuse na najrazličitiji način. Kao dijete koje stavlja knjigu pod jastuk da bi bilo sigurno da nije zaboravilo svoju lekciju kad se probudi ujutro, tako i ja noću nosim u krevet Jobovu knjigu. Svaka njezina riječ je hrana, odjeća i balzam za moju jadnu dušu. Kad se budim iz svojeg sna njezina riječ me potiče na novi nemir; ublažuje sterilnu razjarenost koja je u meni, stavlja kraj onom što je strašno u nijemim jadima muke«¹²⁵.

¹²⁵ S. KIERKEGAARD, *La ripresa*, Milano 1963, s. 117.